

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Geografie a kartografie

Marek Komárek

**VÝVOJ SOCIÁLNĚ PROSTOROVÉ DIFERENCIACE
V REGIONU SEVEROVÝCHOD S VYUŽITÍM VÝSLEDKŮ
SČÍTÁNÍ 1980–2011**

**DEVELOPMENT OF SOCIO-SPATIAL DIFFERENTIATION IN REGION
SEVEROVÝCHOD USING THE RESULTS OF CENSUS 1980–2011**

Bakalářská práce

Stará Paka, Praha 2015

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Pavlína Netrdová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 22. 5. 2015

.....

podpis

Poděkování

Mé poděkování patří RNDr. Pavlíně Netrdové, Ph.D. za poskytnutí potřebných dat, odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Vývoj sociálně prostorové diferenciacie v regionu Severovýchod s využitím výsledků sčítání 1980–2011

Abstrakt

Práce postihuje vývoj sociálně prostorové diferenciacie v regionu NUTS II Severovýchod na základě dat z posledních čtyř celorepublikových sčítání. Sledování probíhá na lokální úrovni reprezentované obcemi. Zároveň je představen tentýž region v českém a evropském kontextu. Kvantitativní výzkum potvrdil očekávané tendence, kdy se od sčítání v roce 1991 (první sčítání po pádu socialistického režimu s dominantními nivelizačními tendencemi) zvyšuje koncentrace jádrových i periferních území bez ohledu na populační velikost obcí a mnohdy také překračující hranice správních obvodů obcí s rozšířenou působností.

Klíčová slova: diferenciacie; NUTS II Severovýchod; sčítání lidu, domů a bytů; jádro; periferie

Development of socio-spatial differentiation in region Severovýchod using the results of census 1980–2011

Abstract

Bachelor's thesis covers the development of socio-spatial differentiation in region NUTS II Severovýchod at the base of the data from the last four nationwide census. Monitoring is executed at the local level represented by municipalities. The region is also introduced in the Czech and European context. Quantitative research confirmed the expected trends. The concentration of core and peripheral areas has increased from the census in 1991 (the first census after the fall of socialism) regardless the population size of municipalities. Also the concentration of the population often exceeds the boundaries of municipalities with extended sphere of action.

Keywords: differentiation; NUTS II Severovýchod; census; core; periphery

Obsah

1	Úvod	6
2	Teoretický vstup do problematiky regionálního rozvoje a diferenciaci v Česku	9
2.1	Obecné přístupy ke studiu regionálního rozvoje	9
2.2	Hamplova teorie diferenciaci	11
2.3	Globalizace jako vyšší pole působnosti diferenciaci	14
2.4	Vývoj diferenciaci v Česku	14
2.5	Výzkum polarizace prostoru se zaměřením na periferní oblasti	16
3	Metodika a data	19
4	Postavení a diferenciaci regionu Severovýchod	22
4.1	Postavení regionu mezi středoevropskými NUTS II	22
4.2	Diferenciaci krajů v rámci regionu a Česka	24
5	Výzkum sociálně prostorové diferenciaci v regionu Severovýchod	27
6	Závěr a diskuse	33
	Seznam použité literatury	36
	Přílohy	42

1 Úvod

V Česku po uvolnění politických poměrů po roce 1989 stoupal zájem o analýzu geografické diferenciaci. Mimo teoretickou tvorbu Martina Hampla se řada autorů věnovala i specificky se vyvíjející situaci v Česku (např. Blažek 1996; Hampl 2005; Kopačka 2004; Novák, Netrdová 2011; Tomeš 1996). V její pokročilé fázi na různých řádovostních úrovních organicky vznikají rozvinutější (jádrové) a zaostalejší (periferní) oblasti (např. Hampl 2010). Nebýt v období socialismu nastoleného nivelizačního režimu, přirozená polarizace území by bez vnějšího zásahu již pravděpodobně znamenala v periferních územích sociální potíže.

Hlavním cílem této práce je postižení vývoje a tendencí sociálně prostorové diferenciaci v regionu NUTS II Severovýchod. Region leží severovýchodně od Prahy při státní hranici s Polskem a tvoří jej Liberecký, Královéhradecký a Pardubický kraj. Vznikl po vstupu Česka do Evropské unie pro statistické účely a vystupuje zároveň jako celek při čerpání evropských finančních zdrojů. Alternativním cílem je představení pozice zmiňovaného regionu v rámci systému na různých řádovostních úrovních. Mimo primární lokální úroveň je důležitá i role regionu uvnitř státu a v rámci Evropské unie. Výběr oblasti pro sledování byl ovlivněn i lokalizací trvalého bydliště autora na pomezí krajů Královéhradeckého a Libereckého. Region NUTS II Severovýchod zahrnuje oba tyto kraje a umožňuje nahlédnout na tendence v okolí krajských hranic.

Region Severovýchod se kromě tří krajů dělí na třináct okresů, čtyřicet obcí s rozšířenou působností a 1 114 obcí, z nichž je 111 městem. Populačně největší město je Liberec s více než 102 tisíci obyvateli následovaný Hradcem Králové populačně přesahujícím 94 tisíc a Pardubicemi s více než 91 tisíci obyvateli. Čtvrté populačně nejvýznamnější město Jablonec nad Nisou přesahuje těsně hranici 45 tisíc. Pomyslné páté místo patří České Lípě s přibližně 37 tisíci obyvateli (ČSÚ 2011). Sociálně prostorovou diferenciaci sledovanou za použití údajů reprezentujících obecní úroveň z posledních čtyř sčítání (1980, 1991, 2001 a 2011) není možné hodnotit bez znalosti obecně geografických podmínek a přírodních poměrů území.

Území regionu se vyznačuje přítomností husté železniční sítě. Přes Pardubice a Českou Třebovou vede první železniční koridor spojující Prahu a Brno. Na pomezí Královéhradecka a Liberecka plní úlohu železniční křižovatky Stará Paka. Cestující se přímo z této obce vlakem dostanou do všech krajských (Liberec, Hradec Králové i Pardubice) a do většiny okresních měst (s překvapivou výjimkou Jičína). Díky vysoké důležitosti prošlo místní nádraží v roce 2012 rozsáhlou modernizací, čímž byla zvýšena zejména bezpečnost a plynulost provozu (Fišar 2012). Modernizace s sebou nese i negativní vliv v podobě snížení počtu zaměstnaných a zvýšení nezaměstnanosti. Z hlediska silniční dopravy je významná rychlostní silnice R10 směřující

z Prahy do Liberce vedoucí i přes prosperující Turnov. Pomocí dálnice D11 je Praha propojena i s Hradcem Králové a Pardubicemi. O celém území platí, že v příhraničních oblastech se nacházejí členitá pohoří (od severozápadu k jihovýchodu to jsou hlavně Lužické hory, Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory) a směrem k vnitřním hranicím krajů se členitost území snižuje. Každý kraj má ovšem svá specifika.

Na Liberecku je produktivnější méně členitý jihozápad, naopak severovýchod je hornatější. Více než polovina rozlohy kraje je chráněnou oblastí přirozené akumulace vod. V kraji je vyhlášeno pět chráněných krajinných oblastí a částečně do něj zasahuje i Krkonošský národní park. Zatímco na Pardubicku a Hradecku tvoří plocha lesa necelou třetinu území, Liberecký kraj se může pochlubit více než 40 % území s lesním porostem. Liberecko má velkou zásobu nerostných surovin. Nacházejí se zde kvalitní sklářské a slévárenské písky, pochází odtud dekorační a stavební kameny, u České Lípy se nachází využívané radioaktivní suroviny. Stráž pod Ralskem byla známá těžbou uranu, která hodně zdevastovala tamní životní prostředí. Těžba byla po roce 1990 ukončena, ale stopy na životním prostředí budou ještě přinejmenším několik desetiletí znatelné. Díky těmto nadstandardním zásobám nerostných surovin se právě v Libereckém kraji rozvinulo široké spektrum průmyslových odvětví. Silně průmyslová oblast končí až za hranicemi kraje na Královéhradecku (Toušek a kol. 2006).

Královéhradecký i Pardubický kraj se mohou pochlubit úrodnými říčními nivami podél Labe, Metuje, Úpy, Orlice nebo Cidliny (i díky tomu mají více než na 40 % území ornou půdu, Liberecko pouze na pětinu území). Oba kraje se směrem ke státním hranicím zvedají. Vertikálně členité Královéhradecko se zvedá směrem především na sever, kde se tyčí Krkonoše s nejvyšší horou Česka Sněžkou a společně s Orlickými horami nabízí nepřeberné množství možností pro cestovní ruch. Oba kraje mají kvalitní zásobu podzemních vod a shodně vyhlášené tři chráněné krajinné oblasti. Královéhradecko se může pochlubit v Krkonoších nejstarším českým národním parkem. Těžší přírodní podmínky mají Žacléřsko a Broumovsko, kde se vyskytují sopečná pohoří. Pardubický kraj se mírně zvedá na jihu v podobě Žďárským vrchů a Železných hor, viditelněji na východě díky Orlickým horám a Kralickému Sněžníku. Pardubicko má také rybníkářskou tradici. V nivách Orlice a Labe probíhá těžba štěrkopísků (Toušek a kol. 2006).

I v kontextu nastíněných fyzicko-geografických podmínek území bude předmětem zájmu společenská sféra vysvětlovaná převážně sociálními a demografickými ukazateli. Již na úvod práce je nutné zmínit, že sledování je pouze parciální z důvodu využití pouze „tvrdých“ (konkrétních, reálných a objektivních) sekundárních dat. Jak bude naznačeno v kapitole 3, SLDB (Sčítání lidu, domů a bytů) s každým následujícím sčítáním využívá mírně pozměněnou metodiku sběru dat. Částečnost výzkumu je dána i využitím pouze takových ukazatelů, které se přímo týkají obyvatelstva. Jde ale o tu část sledování, která se snaží postihnout podstatu

problému a je možné zde prezentované výsledky používat v případě navazujících analytických i případových studií.

Analýza a následné zhodnocení sociálně prostorové diferenciace regionu Severovýchod na základě dat za obce o trvale bydlícím (v roce 2011 obvykle bydlícím) obyvatelstvu z posledních čtyř sčítání je hlavním cílem této práce. Dílčím cílem je empirické vymezení jádrových a periferních území na lokální úrovni z pohledu sociálního a demografického složení obyvatelstva. Grafické vymezení doplněné podpůrnými tabulkami má odhalit stabilitu prostorového vzorce a koncentraci jádrových a periferních území s přihlédnutím k velikostní struktuře obcí v regionu. I přes datové omezení snižující zachycenou část geografické reality, se výzkum zaměří na sociálně prostorové změny v území a na objevení a vysvětlení základních tendencí vývoje. Práce se bude také snažit najít odpověď na otázku, zda při využití sociálních a demografických ukazatelů dochází k postupné koncentraci jádrových a periferních oblastí. Konkrétně budou v práci zkoumány tři hypotézy.

První hypotéza vychází z předpokladu, že se stabilita prostorového vzorce s přibývajícím časem zvyšuje, a týká se tedy otázky, jakým vývojem prochází prostorový vzorec a jak se mění jeho stabilita. Nejvýraznější dynamika změn je v tomto případě očekávána po roce 1989, kdy se místo dosavadních mnohdy nelogických nivelizačních snah ponechala přirozené sociálně prostorové diferenciaci výrazná volnost. Nejlépe tvorbu prostorového vzorce vystihuje Hampl (2007) souběžným opačným působením hierarchického faktoru a socialistického ekonomického dědictví. Dále Hampl (2005) tvrdí, že diferenciace na lokální úrovni je v Česku pomalejší a méně výraznější než mezodiferenciace a makrodiferenciace. Na lokální úrovni se očekává stále dostatečný prostor pro změny.

Vysoká koncentrace sociálně a demograficky vymezených jader a periferií napříč jednotkami ORP je druhou ověřovanou hypotézou. Koncentrují se tedy jádra a periferie ve sledovaných letech bez závislosti na jednotkách ORP? Předpokladem je po roce 1989 výraznější mezodiferenciace způsobující polarizaci na úrovni krajů a srovnatelných hierarchických úrovních (Hampl 2005). Z tohoto tvrzení vyplývá, že polarizace na úrovni ORP a nižších úrovních budou pravděpodobně probíhat později.

Poslední z hypotéz je spojena s tvrzením, že populační velikost hraje stále menší roli v otázce příslušnosti obce k jedné z uvedených kategorií a na významu získává spíše geografická poloha. Před rokem 1989 totiž tzv. středisková soustava obcí zajišťovala finanční zdroje především obcím s vyšším počtem obyvatel. Dnes obec s vysokým počtem obyvatel situovaná daleko od jádrových oblastí může být z hlediska sociálních a demografických ukazatelů periferií a naopak počtem obyvatel malá obec ležící vedle významného jádra může prosperovat (Perlín 2015).

2 Teoretický vstup do problematiky regionálního rozvoje a diferenciaci v Česku

Teoretické zarámování práce přinese na úvod krátký přehled obecných teorií regionálního rozvoje, o jejichž detailní shrnutí se postarali Blažek a Uhlíř (2011). Vyzvednuty vzhledem k navazujícímu výzkumu budou hlavně teorie zkoumající polaritu jádro – periferie. Jelikož praktická část práce má za úkol definovat z pohledu sociálních a demografických ukazatelů periferie regionu, bude vyčleněna kapitola právě i samotným periferiím. Navazující empirický výzkum sleduje výhradně situaci v Česku, proto je důležité nastínit mj. jedinečnost vývoje této postsocialistické země po roce 1989. Po shrnutí obecnějších přístupů ke studiu regionálního rozvoje bude představeno také Hamplovo pojetí diferenciaci, které přináší nový pohled na chápání sociogeografických systémů. V teorii nesmí chybět zmínka o globalizaci, jež utváří další (vyšší) hierarchickou úroveň podílející se výrazně na přerozdělování světového bohatství. Tato nejnovější hierarchická úroveň bude v praktickém výzkumu hrát jen velmi malou roli.

2.1 Obecné přístupy ke studiu regionálního rozvoje

S první obecnější a některými autory dodnes využívanou teorií (např. Halás, Klapka 2010) převzatou z fyziky představující gravitační pole okolo maloobchodních služeb přišel už Reilly (1929, 1931). Další milník představovala teorie centrálních míst nastíněná Christallerem (1933), v níž přirozený systém připodobňoval síti šestiúhelníků. Snažil se tímto způsobem určit rozložení obchodu, administrativních funkcí a dopravy. Pro tuto práci stěžejní termín „prostorová (popř. územní) diferenciaci“ poprvé ve svém díle použil Hartshorne (1939), který zásadně zdůrazňoval individualitu regionů (tzv. idiografický přístup). Modely jsou typickým příkladem neoklasické teorie regionálního rozvoje, kterou Blažek (1999) považuje za překonanou. Důvodem bylo mnoho zjednodušujících (např. dokonalá konkurence) až nepravdivých skutečností. Některé prvky těchto teorií se však sporadicky objevují i u teorií novějších.

Další skupina teorií regionálního rozvoje byla založena na polaritě jádro – periferie. Společným znakem této skupiny teorií byly divergenční tendence (často kvůli tržnímu mechanismu). Vyrovnávání nerovností mělo být uskutečňováno posilováním centra a státními intervencemi (Perlín, Kučerová, Kučera 2010). Převažující divergence byla zdůvodňována vytvářením podmínek pro spouštění kumulativních interakčních procesů, které Myrdal (1957) pojmenoval kumulativní cirkulární kauzalitou (Musil, Müller 2008). Kromě zmiňovaného Myrdala (1957) můžeme do této skupiny řadit i práce Hirschmanna (1958), Perrouxe (1950) a Friedmanna (1966). Právě Friedmann (1966, 1972) přišel s tzv. cyklickou povahou rozvoje, kdy se z opačně působících tendencí sestaví jejich sled (po selekci přichází difúze apod.).

tak dále nereálné, aby po rostoucí diferenciaci přišlo zmenšování meziregionálních rozdílů. Empirický výzkum Kuznetse (1955) prokázal ve vyspělých zemích překonání divergenčních tendencí konvergenčními. Slabina celé skupiny přístupů je, že nevidí proces tvorby jader a periferií jako kontinuální a tím pádem neřeší ani vznik nových periferií. Pojem semiperiferie a kontinuální pohled na problematiku zavedl až Wallerstein (1979). Podle Hampla (2002) jsou tyto koncepce nadále novými originálními nepřekonány. I z tohoto důvodu budou teorie založené na polaritě jádro – periferie základem praktického výzkumu této práce a v dalším pokračování teoretického zarámování problematiky bude vyčleněna kapitola o periferiích.

Další výrazné uskupení teorií regionálního rozvoje tvoří neomarxisté. Představiteli jsou Massey (1984) a její teorie prostorové dělby práce, Harvey (1982) či Holland (1976) zastávající intervence státu a aktivitu veřejného i soukromého sektoru. Všichni odmítají přírodní a přirozené podmíněnosti, snaží se o hlubokou podpovrchovou analýzu, zdůrazňují nerovné vztahy při výrobě, při směně na trhu a v neposlední řadě varují před odčerpáváním nadhodnoty z periferie do jádra s vrcholem v globální krizi (Blažek 1999).

Bezprostředně navazující jsou modely nové ekonomické geografie reprezentované např. Porterem (1996). Stát by měl podporovat hlavně specializaci malých a středních firem a důležitá má být aktivita jednotlivých aktérů.

Speciální skupinu následně tvoří soustava několika velkých teorií. Teorie výrobního okrsku (Brusco 1982), flexibilní specializace (Scott 1998) a teorie učících se regionů (Lundvall 1992, Feldman, Florida 1994). První dvě jmenované jsou založeny na sociální a institucionální struktuře, networkingu (sítích kontaktů) a zisk firem se zvyšuje díky úsporám z rozsahu. Obě jsou obecně kritizovány za názor, že rozvoje se dosahuje hlavně spoluprací malých a středních podniků. Nejnovějším konceptem je teorie učících se regionů, kdy z myšlenek švédské (Törnquist 1970) a americké (Scott, Storper 1987) školy vzešlo zjištění, že hlavní schopností je získávání tzv. know-how. Základem je využití místních sociokulturních zdrojů, které jsou a budou nadále vázané na specifické prostředí. Všechny práce tohoto směru lze řadit i k regulační teorii hlásící se částečně k neomarxismu, jelikož tvrdí o kapitalismu, že směřuje nejen ke krizi, ale i k jeho neslavnému konci. Veškerá teorie je podrobně shrnuta v díle Blažka (1999), včetně teorie regionálních inovačních systémů Cooka (1992). Důležitější je názor Blažka (1999) na nadcházející vývoj. Blažek (1999) věří, že nejbližší k popisu reality by mohl být Sayer (1992) zaměřující se na subjekty způsobující rozdíl. Nové paradigma, na něž se stále čeká, by poté mohlo ležet mezi přístupy behaviorálními a kulturními a teoriemi učících se regionů a výrobního okrsku. Větší důraz je nutno klást na lidský faktor, změnu atmosféry regionů, partnerství aj. spíše měkké faktory.

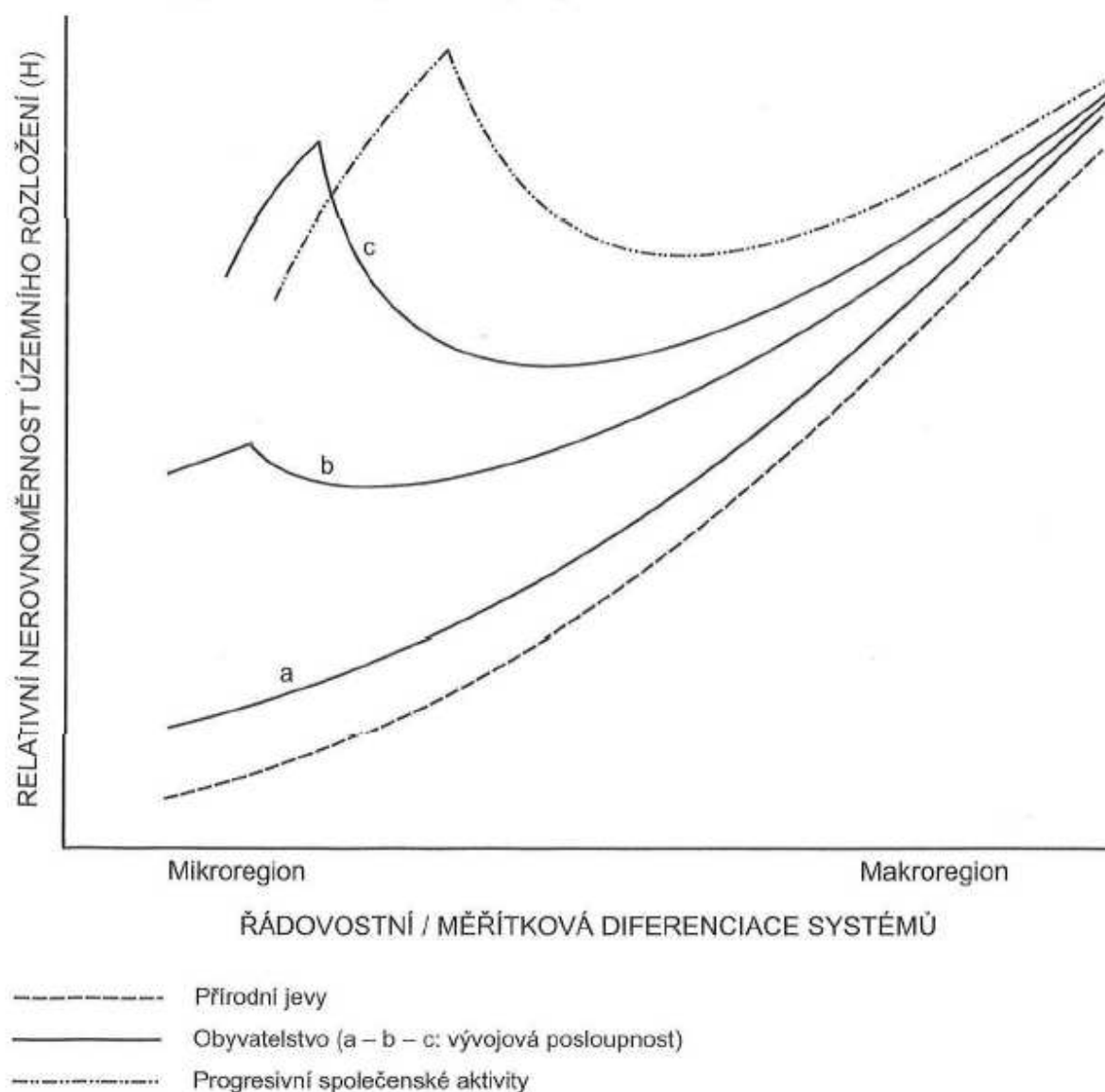
2.2 Hamplova teorie diferenciace

Ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století publikoval významný představitel albertovské školy Jaromír Korčák (1941) empiricky zaměřené dílo, jež později rozvíjel jeho žák Martin Hampl. Právě Korčák rozlišil odlišné formy organizace jevů v reálných systémech. Světové uznání obdržel za studii prokazující krajně nerovnoměrné rozložení fyzicko-geografických prvků. Tato zákonitost se později prokázala i u systému sociogeografického. Hampl a kol. (2001) zdůrazňuje dualitu obou těchto systémů. Samotná diferenciace byla původně ovlivňována zejména přírodními podmínkami. Čím více se překonávají fyzické bariéry, tím více se problematika diferenciace začíná dostávat do sociogeografické sféry. Tento vývoj jde souběžně s vývojovou vyspělostí společnosti (Blažek 1996).

Abychom mohli pracovat s pojmem diferenciace, musíme si uvědomit, že dle Hampla (1998) organizace může být uchopena dvěma různými způsoby. Komplexní organizace bere veškeré informace jako jeden celek, zatímco integrální se snaží pochopit vzájemné propojení parciálních struktur. Realita a zejména ta geografická, do níž se promítají veškeré interakce, je dle Hampla natolik složitá, že je na pokraji lidských možností vytvořit obecný vzorec jejího fungování. Na diferenciaci se lze dívat jako na klasifikaci systémů, kdy primárním principem diferenciace je podle Hampla princip komplexity. Sekundárním východiskem je řádovostní/měřítková úroveň. Právě tento sekundární princip mohou reprezentovat měřítkově stoupající funkce, kdy nejnižší je funkce obytná, dále pracovní, obslužná a nejvýše řídicí (Hampl 2002). Hampl pro empirické účely vymezuje často měřítkové úrovně, v reálném světě je však těžké najít přesné hranice. Jedná se ve své podstatě o kontinuální stupnici, která je viditelná na obrázku 1. Důkazem podřazenosti principu řádovosti pod princip komplexity je relativní nemožnost rozlišovat měřítkovou úroveň u elementů, tedy u nejnižšího stádia komplexity. Až od semikomplexních systémů je možné najít výraznější řádovostní rozrůznění. Více ukazuje přehledná tabulka 1.

Z posledního řádku tabulky 1 vyplývá, že zatímco soubor elementů je rozložen podle Gaussova normálního rozložení, semikomplexy a hlavně vrcholné komplexy jsou asymetricky rozložené (Hampl 1998). Empiricky to autor dokládá na podílu dětské populace (normální rozdělení), průměrné mzdě (asymetricky rozloženo) a počtu obyvatel na km² (krajně asymetricky rozloženo). Výraznou rozrůzněnost sociogeografických systémů řeší i Dostál a Hampl (2004) a Hampl (2005). Tato část definice diferenciace je důležitá zejména pro hlubší poznání nerovnoměrnosti a vývojového trendu. Absence rozkladu celého systému vede autory časem většinou k popření obecnějších teorií a začínají prosazovat popisný přístup (Hampl a kol. 2001).

Obr. 1 – Řádovostní/měřítková diferenciacie v úrovni územní nerovnoměrnosti (koncentraci) přírodních a společenských jevů

Poznámky: Použitý ukazatel odpovídá bodu na Lorenzovu oblouku (podíl území, na němž se vyskytuje rozptýlená polovina hodnoceného jevu). Křivky jsou výsledkem generalizace většího počtu empirických případů, resp. jevů (obyvatelstvo, pracovní příležitosti celkem, pracovní příležitosti v bankovníctví, srážky, výška nad mořem, biomasa atd.). Měřítková diferenciacie je vyjádřena v logaritmické stupnici a zachycuje jednotky s územním rozsahem zhruba 100 km² až 150 milionů km² (celá souše). Při stanovení míry koncentrace byla přijata zásada, že jednotka N řádu bude posuzována pouze podle rozdílů mezi obsaženými jednotkami N⁻¹ řádu. Jedině tak je možné specifikovat příslušné míry k jednotlivým měřítkovým řádům. Proto je uvedeno, že je o „relativní“ míru nerovnoměrnosti. Počet vnitřních jednotek byl stanoven na 10 až 15 na všech úrovních.

Zdroj: Hampl a kol. (2001, s. 291)

Tab. 1 – Vývoj diferenciacie systémů různé úrovně komplexity z hlediska velikostně-významových a intenzitních znaků

Charakteristiky	Typ systémů		
	Elementární (lidské populace)	Semikomplexní (sociální systémy)	Komplexní (sociogeografické systémy)
Úroveň diferenciacie / vnitřní nerovnoměrnosti	Nízká	Střední	Vysoká
Forma vnitřního rozrůznění	Homogenní	Semihierarchické	Hierarchické
Orientace vývojových procesů	Rehomogenizace	Divergenčně-konvergenční cykly	Reprodukce až umocňování hierarchizace
Proměnlivost úrovně diferenciacie / nerovnoměrnosti	Nízká	Vysoká	Střední
Řádovostně-měřítková diferenciacie	Omezená	Výrazná	Výrazná

Zdroj: Hampl (2010, s. 9)

Hampl (1998) nejen vyzdvihuje opakovatelnost jevů na úrovni elementů, ale nechává nezodpovězenou otázku, zda i v semikomplexních a komplexních systémech nenalezneme podobné opakovatelnosti. Ty je ovšem velmi těžké najít právě pro složitost systémů. Blažek a Netrdová (2012) na základě svých dat potvrzují, že sociogeografická diferenciacie není pouze divergenčně orientována, ale probíhá v cyklech, které se na sebe v daném pořadí vážou (viz už i Friedmann 1966, 1972). Tyto cykly nejsou detailně odtajněny, a proto se věda snaží spíše o dodatečnou aproximaci. Hampl s Müllerem (2011) model „divergence – konvergence“ nahrazují posloupností modelů „koncentrace – difúze“, kdy jádro v daný okamžik začne stabilizovat svou pozici a dojde k šíření a tím k umazání části rozdílů. Faktory starší tak směřují ke konvergenci, zatímco většinou nadále probíhá tvorba nových mladých faktorů, které v počátcích zvyšují rozdíly (Hampl 1998). Pokud se jedná o systém zahrnující pouze obyvatelstvo bez prostorového aspektu, pak Hampl (2002) hovoří o vlnové posloupnosti, tedy o chvilkové převaze divergenčních tendencí a posléze o převaze konvergenčních tendencí v podobné míře. Pokud sledujeme tyto tendence v prostoru, pak se jedná o posloupnost S-křivky a o velkou převahu divergence.

V době rozvoje kvartérního sektoru nezůstává pouze u kvantitativní kumulace, ale na celý regionální systém působí nově formy kvalitativní (Hampl 1998). Musil a Müller (2008) se ztotožňují se školou Martina Hampla a šíří myšlenku, že rostoucí počet obyvatel není dnes již ukazatelem ekonomického ani společenského rozvoje.

Diferenciace (nerovnoměrnosti ve společnosti či také sociálněgeografická diferenciace) podle jedné z nejmladších teorií popisované Martinem Hamplem obohacuje dosud poznané v případě hledání autonomních zákonitostí i v případě rozpoznávání rehomogenizačních a rehierarchyzačních procesů (Hampl 2010). Význam tohoto pojmu dále rozpracovali Novák a Netrdová (2011). Tvrdí, že může být chápána jako děj i jako výsledek rozložení dat v prostoru. V posledních deseti letech se postupně přechází od idiografického přístupu (popisu jevů v prostoru) k analytickým studiím. Místo objektů vstupují do zorného pole subjekty, které jsou detailně sledovány včetně jejich zájmové činnosti. Často je tedy nutné nahlížet na problematiku za použití „měkkých“ faktorů (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007).

2.3 Globalizace jako vyšší pole působnosti diferenciace

Regiony se v poslední době zkoumají nejen na národní, ale stále častěji i na nadnárodní globální úrovni. Do hry vstupují politické faktory a nejen ve vyspělých státech také faktory environmentální (Hampl 2010). Globalizací se zabýval Cooke a kol. (1989), který tvrdil, že se jedná o komplex procesů probíhajících na všech měřítkových úrovních. Regiony tak mají možnost ovlivnit situaci vlastní příli. Klíčovou úrovní pro dosažení konkurenceschopnosti je regionální úroveň. Dle Cooka (2005) se globalizace začala rozvíjet z důvodu zajištění levné pracovní síly, aby se následně přidala nehmotná globalizace. V té dochází k boji o talenty, získání know-how apod. (Blažek 2012). Aspekty diferenciace v Česku z globálního pohledu sledují např. Hampl (2009) nebo Dostál a Hampl (2008). Navazující praktický výzkum vyžaduje uvědomit si roli této hierarchické úrovně.

2.4 Vývoj diferenciace v Česku

V Česku je stejně jako v ostatních postsocialistických státech dynamika diferenciace během posledních 25 let vysoká zejména kvůli dlouhodobé snaze bývalých režimů o nivelizaci. Tyto snahy po čase vedly i k zhroucení politických poměrů. Nivelizaci podporovala i v roce 1971 založená tzv. středisková soustava obcí selektivní podporou středisek. Tzv. SOOV (střediska osídlení obvodního významu), kterých bylo na území tehdejší ČSR vymezeno 176, vzkvétala často uměle a nelogicky. Příkladem může být podpora Semil místo Turnova (Perlín 2015). Proces diferenciace se naplno rozběhl po obratu totalitního politického systému k demokratickému a centrálně plánované ekonomiky k tržnímu hospodářství. Průběh nastíněné post-totalitní transformace ještě umocňovala přirozenější transformace postindustriální (Hampl 2007). Tento vývoj odhalí i přes omezenou datovou základnu navazující výzkum. Z praktického příkladu Česka vyvozuje Hampl (2005) po přibližně patnáctiletém působení

transformace obrovskou makrodiferenciací, omezenější mezodiferenciací a zanedbatelnou mikrodiferenciací.

Hampl (2007) vysvětluje situaci po změně režimu v České republice souběžným protichůdným působením faktorů hierarchie a dědictví ekonomického vzorce, kdy jsou například těžební oblasti (Kopačka 2004) nebo zemědělské činnosti (Bičík, Jančák 2005) umístěné v tradičních regionech, které neměly a nemají zvláštní požadavky na kvalifikaci pracovní síly. Na základě těchto faktorů nastala výrazná polarizace největších jednotek a selektivní vývojová tendence s důrazem na kumulování přírůstků. Jako hlavní rozdíl oproti obvyklému vývoji vidí Hampl také koncentraci úbytků. Tomešovi (1996) se podařil dobře vystihnout obecný rys charakterizující rozdíl mezi oblastmi s velkou zaměstnaností a oblastmi s nadprůměrnou nezaměstnaností. Byla jím původní historická členěná hospodářská základna a struktura obyvatel. Právě migrační mobilita pracovních sil je u nás velmi slabá, jak dokazuje i mezinárodní komparace provedená Reesem a Kupiszewskim (1999), čímž je omezována proměnlivost sociogeografických struktur. Sídlní stabilita dlouhodobě indikovaná vysokým podílem rodáků (Bernard 2012) je jedním ze základních kamenů vysoké stability celého prostorového vzorce a často velkou geografickou překážkou pro nastartování hospodářského rozmachu problémového regionu.

Až do dnešní doby je poznání diferenciací pouze parciální. Jak uvádí Hampl s Müllerem (2011), obecné hodnocení celé transformace se v pracích, zaměřených na toto téma, téměř nevyskytuje. Předmětem výzkumu v novém tisíciletí bylo zejména určení faktorů regionálního rozvoje. Hampl (2007) a Blažek (2005) prosazují sídlní hierarchii, makropolohovou atraktivitu, strukturu hospodářství, kvalitu lidských zdrojů a také kvalitu životního prostředí. Pavlínek a Ženka (2010) přidali přímé zahraniční investice, Sotara (2009) zase roli klíčových osobností. Zapomenout se nesmí ani na regionální identitu, již se v Česku věnuje např. Chromý (2003).

Současné tendence regionálního rozvoje v Česku směřují zejména ke zkoumání aktuální problematiky bez využití obecnějších výše nastíněných teorií (Blažek 2012), popř. se řídí dle teoretických přístupů Martina Hampla blíže specifikovaných v kapitole 2.2. Problematika regionálního rozvoje se navíc musí potýkat s tím, že sektorové politiky často dění v regionech ovlivňují více než samotná regionální politika. Pomocí regionální politiky (proces vedoucí k osvobození části od vnější determinace a zajišťující aktivní zapojení se části v rámci vyššího celku) lze zasahovat do sociogeografické organizace. Hlavním cílem této politiky ale není snižování územních nerovností, nýbrž řešení problémů sociálních a ekonomických. Stát řeší rozdíly zejména v době postindustriální, kdy se prohlubuje propast mezi konkurenčními a kooperativními mechanismy (Hampl 1998). Danou regionální dimenzi má ze sektorových

politik především aktivní politika nezaměstnanosti, kdy se finance přidělují na základě analýzy trhu práce (Blažek 2012). Vzorec je navíc velmi stálý a těžko měnitelný. Většina sektorových politik má více strategický charakter než pojišťovací (více viz Blažek, Macešková 2010).

Nadále probíhá hledání odpovědi na otázku, zda se v našich podmínkách jedná o divergenci, nebo už alespoň v omezených případech nalézáme konvergenční trendy. Ukončení divergenční fáze dokazuje studie Blažka a Csanka (2007) a zároveň předjímá začátek konvergenčních tendencí. Velkou neznámou byla ekonomická krize v roce 2008, během níž Blažek a Netrdová (2012) zjistili tzv. konvergenci v mizérii. Krize se rychle dostala do všech sektorů a došlo k plošnému útlumu ekonomiky. Regionálně byly dopady méně diferencovány s výjimkou nezaměstnanosti. Ta i v době krize zvyšovala meziregionální rozdíly. Autoři však přiznávají, že výsledky mohly být ovlivněny použitou metodikou. Nutné je také zmínit do jisté míry zobecňující informaci o konvergenci v relativních rozdílech. V absolutních počtech se naopak udržují divergenční tendence. Tato zvláštnost je vysvětlována silnou závislostí vyššího růstu socioekonomických jevů na již rozvinutější výchozí pozici (Novotný 2010).

Blažek a Netrdová (2012) zdůrazňují nedostatečnost výzkumu institucí veřejného sektoru. Pravomoc tohoto sektoru umožňují vykonávat regulační roli a přidělovat nemalé finanční prostředky. Rozpočty krajů a obcí jsou o tři řády výše než vyčleněné finance pro konání samotné regionální politiky. Autoři zdůrazňují možnost institucí ovlivnit situaci jednotlivých administrativních jednotek. Ve své práci rozvádí i možnost generování zakázek veřejným sektorem soukromému sektoru.

Na závěr kapitoly je třeba diskutovat existenci rozvojových os v Česku velmi důležitých pro regionální rozvoj. Blažek a Netrdová (2009) konstatují jejich obtížné hledání zejména ve venkovských oblastech mezi jádry. Tito autoři nastínili rozvojovou osu Plzeň–Praha–Mladá Boleslav–Liberec, aby ji Novák a Netrdová (2011) empiricky potvrdili. I přesto je efekt rozvojových os druhořadý. V Česku jasně dominují jádra (Blažek, Netrdová 2009). Jaký dopad má tato skutečnost na regionální konkurenceschopnost je nadále předmětem výzkumu. Regionální konkurenceschopnost zahrnuje většinou dvě základní komponenty - zaměstnanost obyvatel a tvorbu „vysokého“ příjmu (Kitson, Martin, Tyler 2005).

2.5 Výzkum polarizace prostoru se zaměřením na periferní oblasti

Polarizace socioekonomické sféry nabídla autorům možnost dělit území na jádro a periferii. Této možnosti využívá i navazující empirický výzkum zdůrazňující oba póly regionu. Ten čerpá i z myšlenky Kučerové a Kučery (2009), že jádro bývá často prostým opakem periferie. Prostor je možné rozlišovat na různých hierarchických úrovních, ale, jak ukázal ve své práci mj. Wallerstein (1974), také ve smyslu světových oblastí (Musil, Müller 2008). Albertovská

škola geografie prohlubuje zájem o problematiku periferií. Jedním ze stěžejních příspěvků je společná práce významných autorů Havlíčka, Chromého, Jančáka a Marady (2005). Havlíček a Chromý (2001) graficky ztvárnili vývojové polarizační typy, čímž jasně ukázali čtveřici možných generalizovaných vývojových směrů (více viz příloha 2).

Jádro (nebo také centrum) je Chromým a Janů (2003) pojato jako upřednostňované místo v prostoru, kde jsou lokalizovány řídicí a kontrolní subjekty a vrcholné politické aj. instituce. Procesy probíhající na periférii centrum téměř vůbec neovlivňují. Periferie je naopak stejnými autory prezentována jako podmaněná, řízená a na centru závislá oblast. Hurbánek (2004) dodává, že i periferie může být rozdělena na centrum nižšího řádu a k němu přilehlé zázemí, které je ještě charakterističtější periferií. Potvrzuje tím důležitost hierarchického uspořádání. Pouhé dělení prostoru na jádro a periférii upravili Musil s Müllerem (2008) na proces, během kterého dochází buď k nerostoucí tendenci socioekonomické úrovně, nebo dokonce jejímu poklesu. Pokles vysvětlují kombinací faktorů, přičemž jejich nakupení zhoršuje pozici oblasti v systému. Rozvojové možnosti naopak stoupají v případě přítomnosti významnějších obcí v okolí (Hampl 2012).

Hampl, Dostál a Drbohlav (2007) tvrdí, že kultura hraje velkou roli při probouzení místních zdrojů a také při stabilizaci. Pokud se nepodaří region vůbec začlenit do systému, pak Andreoli (1992) tomuto regionu přiděluje přívlástek marginální. Míra interakcí se v takovém případě limitně blíží nule. Novák a Netrdová (2011) považují marginalizaci regionu za jeden ze dvou extrémních negativních dopadů společenské diferenciacce. Druhým je sociální exkluze. V duchu neoregionalismu by se měl výzkum periferních oblastí více zaměřit na podporu místních aktérů a lokálního sociálního kapitálu, jelikož nelze očekávat prosperitu regionu v případě podpory shora. (Chromý, Skála 2010).

Vhodným nástrojem pro možný sociální a ekonomický rozvoj je vytváření lokálních sítí. Ekonomicky slabé regiony musí pracovat na důsledném začleňování místních aktérů (Asheim 1992). Objevily se i práce varující před možným zneužitím vytvořených sítí. Využít je mohou k osobnímu prospěchu a k tvorbě vlastního zisku někteří začlenění aktéři (Granovetter 1973). Perlín, Kučerová a Kučera (2010) zastávají pohled na venkovské a zejména zaostalé regiony jako na shluk jednotlivých aktérů, kteří se mohou postarat o zlepšení situace, pokud jim místní klima nebude v jejich snaze bránit. V periferních oblastech je třeba také počítat s generačně proměnlivou regionální identitou obyvatel, zatímco identita center se v čase téměř nemění (Chromý, Skála 2010).

V Česku jsou hodnoty sociálního kapitálu velmi špatné v oblastech vnitřní periferie (nejčastěji ležící na hranici administrativních celků), nejvyšší hodnoty byly naměřeny v okolí

center. Diferencujícími faktory byly ve stejné studii hlavně vzdělanost, vzdálenost od centra (krajského města), hustota zalidnění a kontinuita osídlení (Jančák a kol. 2010).

Kučerová s Kučerou (2009) polarizaci území spojovali s rozmístěním základním škol. Ztotožňovali se podobně jako Hampl (2004) s názorem, že vzdělávání je střediskovou funkcí a rozmístění škol by mělo vývojově odrážet polarizaci území. Vysoké školství je ještě podstatněji situováno do jádrových oblastí s tím, že přílišná podpora vyššího vzdělávání v oblastech s malým uplatněním těchto absolventů může podle Drbohlava a Uherka (2007) vést k odlivu vzdělaných lidí do jádrových oblastí (tzv. brain drain).

Z této závěrečné teoretické kapitoly je zřejmé, že výzkum založený pouze na tvrdých datech o obyvatelstvu je vysoce omezující a k poznání reality přispívá pouze částečně. Pro podchycení komplexní diferenciaci je nezpochybnitelně nutný šířeji koncipovaný výzkum podpořený terénním šetřením.

3 Metodika a data

Metodika analýzy sociálně prostorové diferenciace je výrazně inspirována pracemi Musila (1988) a Musila a Müllera (2008), kteří na základě vlastních faktorů vymezovali vnitřní periferie v celém Česku. Používali k tomu tzv. generelové jednotky (celkem 1424). Správní obvody ORP byly stále příliš velké a vnitřně polarizované. V této práci jsou vzhledem k dostatečně detailní a ucelené datové základně poskytované Českým statistickým úřadem (ČSÚ) základními jednotkami analýzy obce, kterých bylo v roce 2011 v regionu Severovýchod 1114. Výhodou byla dostupnost metodicky srovnatelné časové řady s údaji přepočtenými do územní struktury obcí platné v době sčítání v roce 2011. Použité ukazatele se od práce Musila a Müllera (2008) liší zejména v úzkém zaměření se na společenské a demografické. Shrnutí využitých faktorů s příslušnou definicí přináší tabulka 2 níže. Její poslední sloupec nese informaci o pracích, kde byl daný ukazatel v minulosti již využit, avšak mnohdy v jiném kontextu a pouze pro vymezení periferií. Největší rozdíl v metodice nastává právě v případě jejího použití. Zatímco Musil a Müller (2008) aplikují metodiku pouze na vymezení periferních oblastí, tato práce rozšiřuje její využití i na vymezení oblastí jádrových. Po důkladném rozboru vychází aplikovaný postup z předpokladu, že jádrová oblast je u všech používaných ukazatelů na opačném konci stupnice. Pokud tedy například periferní území charakterizuje vysoká míra nezaměstnanosti, jádrové území je definováno nízkou mírou nezaměstnanosti.

Výsledná sociálně prostorová diferenciace rozlišuje pro každý sledovaný rok (1980, 1991, 2001, 2011) úzkou a širokou jádrovou oblast a úzkou a širokou periferní oblast. Aby bylo možné rozlišit tuto čtveřici oblastí, utvořily obce u každého ukazatele vzestupnou variační řadu, ze které byly vymezeny první a druhý kvintil a poslední s předposledním kvintilem. Na základě druhého a třetího sloupce v tabulce 2 bylo vydedukováno, které kvintily ukazují jádrovou a které periferní oblast. Obce spadající do daných kvintilů získaly jeden bod do hodnocení. Z devíti sledovaných ukazatelů poté musela mít obec nadpolovičních pět bodů, aby byla zařazena do jedné z kategorií. Pokud nezískala v žádné kategorii dostatečný počet bodů, nepatří ani do jedné z kategorií a je na mapách zobrazena bílou barvou. Jestliže byla obec zařazena do užšího i širšího vymezení, spadala primárně do užšího vymezení. V roce 1980 ČSÚ nepublikoval údaje o míře nezaměstnanosti a o podílu rodáků, proto bylo sledovaných ukazatelů sedm a k zařazení obce do kategorie byla zapotřebí opět nadpoloviční většina, tedy čtyři body.

Data tvořící platformu celého sledování byla pořízena ČSÚ v rámci posledních čtyř Sčítání lidu, domů a bytů (ČSÚ 1980, 1991, 2001, 2011). Z absolutních počtů byla utvořena data relativní. SLDB 2001 nově do celkového počtu obyvatel zahrnuje i dlouhodobě bydlící cizince. Metodická neshoda oproti SLDB 1991 vzniká v ekonomicky aktivních osobách.

Tab. 2 – Ukazatele použité při konstrukci sociálně prostorové diferenciaci

	Hodnoty pro vymezení jádra	Hodnoty pro vymezení periferie	Pro vymezení periferie využil(a)
Zaměstnanostní ukazatele			
Míra nezaměstnanosti (počet nezaměstnaných / Počet ekonomicky aktivních osob * 100) **	nízké	vysoké	Musil, Müller (2008)
Počet osob pracujících ve službách / Celkový počet osob s obvyklým pobytem v obci (vyjma ekonomicky neaktivních, nezaměstnaných hledajících první zaměstnání a osob s nezjištěnou ekonomickou aktivitou)	vysoké	nízké	Musil, Müller (2008)
Počet osob pracujících v zemědělství a lesnictví / Celkový počet osob s obvyklým pobytem v obci (vyjma ekonomicky neaktivních, nezaměstnaných hledajících první zaměstnání a osob s nezjištěnou ekonomickou aktivitou)	vysoké	nízké	Marada (2001) Musil, Müller (2008)
Demografické ukazatele			
Index zatížení (Počet osob ve věku 65 a více let/Počet ekonomicky aktivních osob)	nízké	vysoké	Čermák (2005)
Index ekonomické závislosti (Počet ekonomicky neaktivních osob / Počet ekonomicky aktivních osob * 100)	nízké	vysoké	
Index stárí (Počet osob ve věku 65 a více let / Počet osob ve věku 0–14 let * 100)	nízké	vysoké	Dufek, Minařík (2010) (řeší rozvojový potenciál)
Migrační (mobilní) ukazatel			
Podíl rodáků (Počet osob, které měly bydliště v době narození (= bydliště matky v době narození sčítané osoby) v obci obvyklého pobytu v rozhodný okamžik sčítání / Celkový počet osob s obvyklým pobytem v obci (pro které zjištěno)) **	nízké	vysoké	volně např. dle Drápela, Herber (2005)
Vzdělanostní ukazatele			
Průměrný počet let školní docházky (Součet počtu let školní docházky za obyvatele (bez vzdělání = 0 let, základní vzdělání včetně neukončeného = 8,5 let, vyučení a střední odborné vzdělání bez maturity = 11,5 let, úplné střední vzdělání s maturitou = 12,5 let, vyšší odborné vzdělání a nástavbové studium = 14,5 let, vysokoškolské bakalářské = 15,5 let, vysokoškolské magisterské = 18 let, vysokoškolské doktorské = 21 let) / Celkový počet osob s obvyklým pobytem v obci (pro které definováno a zjištěno))	vysoké	nízké	volně např. dle Čermák (2005)
Počet osob s vysokoškolským vzděláním (bakalářské, magisterské, doktorské) / Celkový počet osob s obvyklým pobytem v obci (pro které definováno a zjištěno)	vysoké	nízké	Musil, Müller (2008)

Poznámky: Fialová (2014) přináší detailní shrnutí všech dosavadních výzkumů vymezujících periferie. Úzké vymezení jader při využití nízkých hodnot počítá s prvními dvěma decily, široké vymezení jader s prvními čtyřmi decily. V případě užití vysokých hodnot se úzké jádro vymezuje z posledních dvou decilů a široké z posledních čtyř. U periferií je využíván analogický přístup.

** - ukazatel nebyl sledován v roce 1980

Zdroj: vlastní zpracování

Zatímco SLDB 1991 do ekonomicky aktivních osob započítávalo matky na mateřské dovolené do 3 let věku dítěte a osoby pobírající rodičovský poplatek, SLDB 2001 už pouze ženy na mateřské dovolené do 28, resp. 37 týdnů (ČSÚ 2001). Velmi důležitá změna přišla mezi SLDB v roce 2001 a 2011. Místo trvalého bydliště bylo v roce 2011 uváděno bydliště obvyklé, což velmi zpřesnilo poskytované údaje. Obvyklé bydliště je definováno jako místo plnění každodenního odpočinku osoby a místo, kde je osoba členem nějaké domácnosti. Krátkodobé opuštění tohoto místa z důvodu rekreace, návštěv apod. není považováno za jeho změnu. Časově je příslušnost k místu omezena dvanácti měsíci, popř. zamýšleným dlouhodobým pobytem (ČSÚ 2011). Uvedené metodické změny nemají dle předpokladů výraznější vliv na výsledky provedené sociálně prostorové diferenciaci zejména z důvodu analýz založených na tvorbě variačních řad v každém sledovaném roce odděleně.

Z pohledu analýzy sociálně prostorové diferenciaci je klíčový výběr ukazatelů, na jejichž základě je hodnocení prováděno. Jak bylo uvedeno výše (v tabulce 2), využity byly hlavně ty ukazatele, které se v dřívějších pracích ukázaly jako významné především při hodnocení perifernosti regionů. Z empirického sledování byly postupně odebírány nepotřebné a nadbytečné ukazatele s tím, že pro účely této práce bylo nakonec vybráno devět ukazatelů (shrnutý v tabulce 2). Kromě pro analýzu sociálně prostorové diferenciaci využitých ukazatelů nabízela sčítání i data o relativních počtech obyvatel nad 65 let a pod 15 let věku. Taková data ovšem zahrnují indexy zatížení a stárání, a nebylo by proto vhodné tuto informaci při analýze násobit. Podobně přebytný se ukázal podíl osob se základním a neukončeným základním vzděláním. Práce si vystačila s průměrným počtem let školní docházky podpořeným podílem vysokoškoláků. Místo podílu ekonomicky aktivních osob byl pro změnu použit index ekonomické závislosti dávající do souvislosti počet ekonomicky aktivních osob a počet ekonomicky neaktivních osob. Náboženské ukazatele poukazující na podíl bezvěrců a podíl katolíků se pro sociálně prostorovou diferenciaci ukázaly jako bezvýznamné, ačkoli bylo možné sledovat mírně zvyšování podílu věřících směrem na jihovýchod (perifernější jihovýchod Pardubického kraje dosahoval nejvyšších hodnot). I přes příhraniční polohu celého regionu Severovýchod nedochází k ovlivnění sociálně prostorové diferenciaci ani kvůli cizincům. Jejich podíl byl zanedbatelný, naopak počet osob s českým občanstvím dosahoval ve valné většině drtivé převahy (více než 95 %).

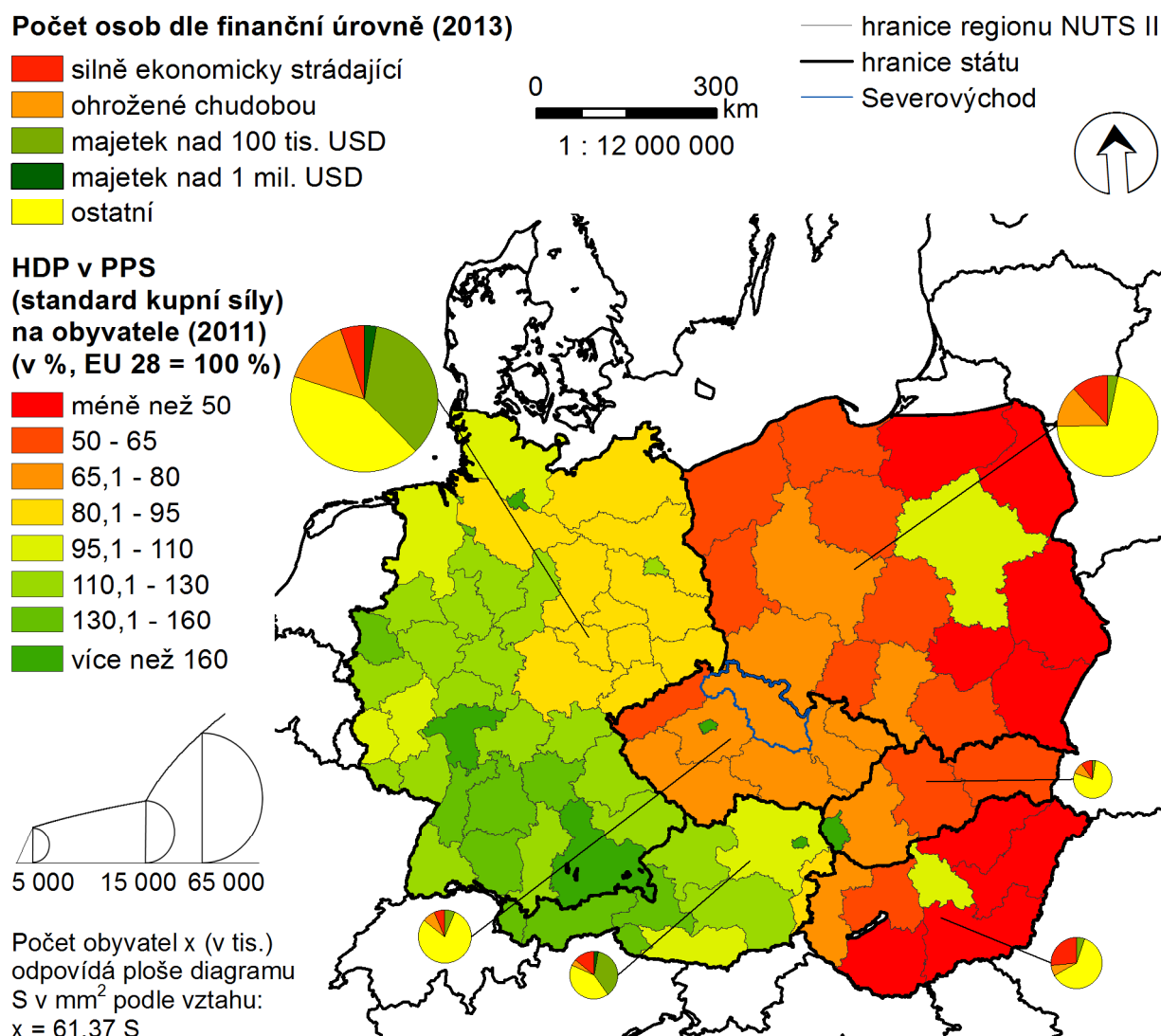
4 Postavení a diferenciacie regionu Severovýchod

Před uvedením detailního výzkumu na lokální úrovni je nezbytné představit pozici regionu v rámci střední Evropy, kde si regiony NUTS II konkurují, ale zároveň i kooperují (zejména přeshraniční spolupráce). Následně bude představen region v českém kontextu.

4.1 Postavení regionu mezi středoevropskými NUTS II

Kromě Prahy a Bratislavy následovanými Varšavou a Budapeští nedosahují regiony ovlivněné tzv. železnou oponou kvalit německých a rakouských. Patrná je ostrá hranice, již se EU snaží eliminovat. Česko a Slovensko se vyznačují vysokým podílem střední vrstvy obyvatel, Německo a Rakousko naopak třetinou lidí disponující více než 100 tis. USD (více viz obr. 2).

Obr. 2 – Finanční úroveň států a HDP na obyvatele středoevropských regionů NUTS II

Poznámky: Ohrožení chudobou mají menší disponibilní příjem než 60 % mediánu národního příjmu (bez sociálních transferů). Silně ekonomicky strádající nemohou platit nájem a účty, realizovat nečekané výdaje, užívat automobil a telefon, vytápět byt apod. Majetek uvedený v USD je korigován koupěschopností.

Zdroj: ČSÚ (2012), Shorrocks, Davies, Lluberis (2013), vlastní zpracování

Mimo již výše zmíněné regiony tvořené z převážné většiny hlavním městem státu (Praha, Bratislava, Varšava, Budapešť) patří Severovýchod mezi nejvyspělejší regiony v rámci bývalého Východního bloku. Totéž můžeme tvrdit i o dalších českých regionech s dvěma výjimkami. Pro regiony západní Evropy konkurenceschopná Praha je výjimkou pozitivní. Horší pozici Severozápadu potýkajícího se s vysokou mírou nezaměstnanosti zatím nepozvedla ani geografická blízkost německých regionů.

Ukazatelem velmi dobře představujícím roli daného regionu je zaměstnanost v high-tech odvětvích. Praha s více než 9% podílem zaměstnaných v high-tech oborech na celkovém počtu zaměstnaných patří mezi špičku celé EU (jediný region přesahuje 10% podíl a dále pouhá trojice regionů včetně Prahy má více než 9 %). Z ostatních českých regionů jsou nejvýše Jihovýchod (5,7 %), dále Střední Čechy (4,6 %) následované regionem Severovýchod (4,2 %). Nejhorší situace panuje dle předpokladů v regionu Severozápad (2,5 %). Z okolních států má méně než 2% podíl polovina polských regionů NUTS II, naproti tomu v Maďarsku se nachází pouze jediný region s méně než 3 %. V Rumunsku (3) a v Řecku (3) najdeme nejhorší regiony s podílem menším než 1 % (Eurostat 2015).

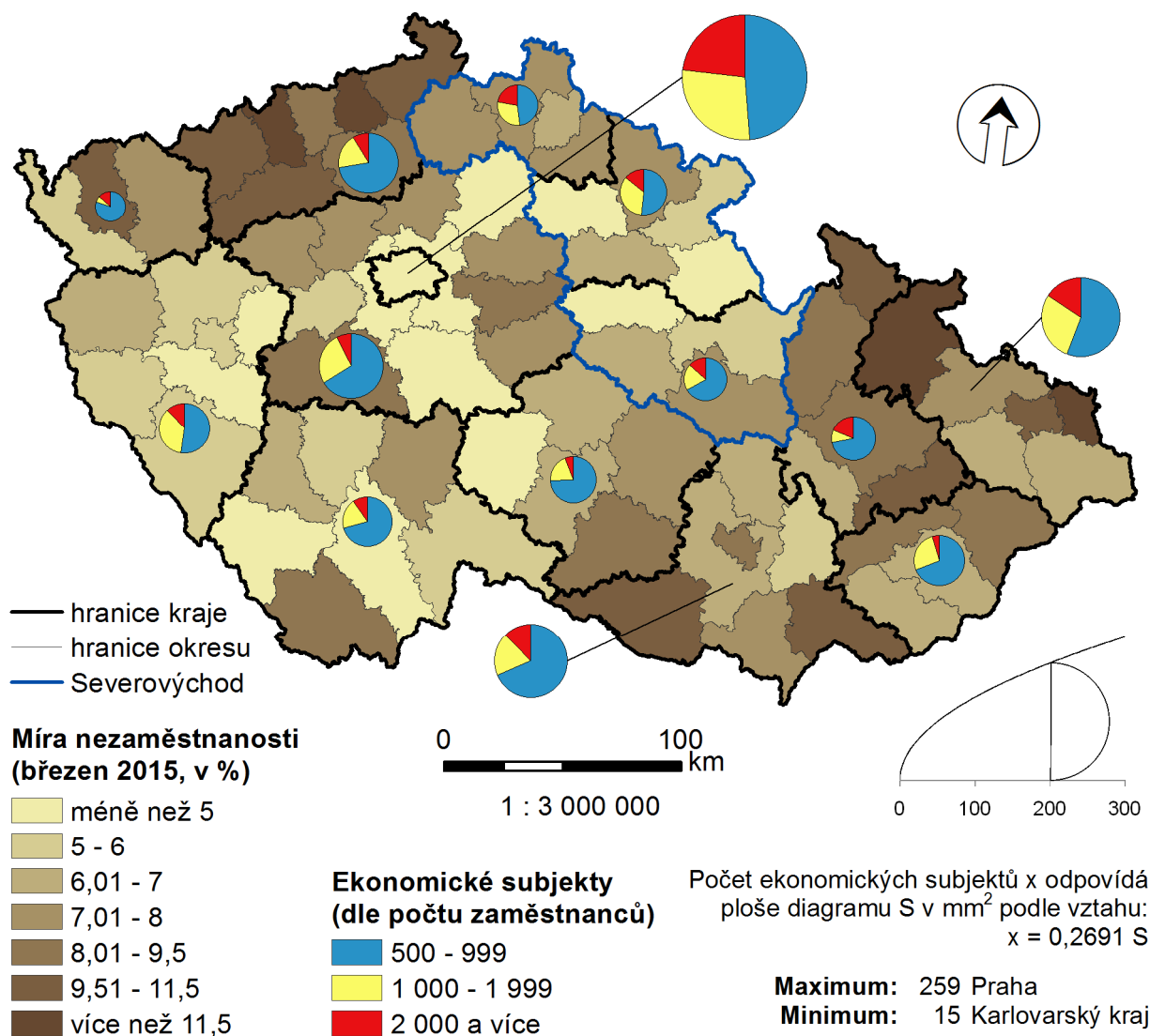
Region Severovýchod v Česku vévodí např. v počtu kilometrů železniční sítě (1 807) na 1 000 km², dále v počtu ubytovacích zařízení (2 466), naopak velmi ztrácí v počtu kilometrů dálniční sítě (26) na 1 000 km². Ve valné většině ostatních ukazatelů se jeví v rámci Česka jako ryze průměrný (Eurostat 2015).

4.2 Diferenciace krajů v rámci regionu a Česka

Region Severovýchod sdružuje trojici českých krajů a třináct okresů. Nejlepší z hlediska HDP je kraj Královéhradecký, ale zároveň si také nejvíce z těchto tří krajů mezi lety 2003 a 2013 pohoršil (přehledně v tabulce 3). Jak ukazuje obrázek 3, míra nezaměstnanosti je na Královéhradecku obecně nižší než na Liberecku. Situace na Pardubicku je horší zejména v jižní části, kde jsou delší vzdálenosti do krajského města a slabší regionální centra.

Na obrázku 3 je znázorněn i počet podnikatelských subjektů s více než 500 zaměstnanci a jejich velikostní struktura. V celkovém počtu podniků nad 500 zaměstnanců je Pardubicko a Liberecko na chvostu celého Česka (méně je pouze na Karlovarsku). Královéhradecký kraj kromě obou sousedních krajů předčil navíc pouze Olomoucký. Pardubický kraj má v rámci regionu z hlediska struktury ekonomických subjektů nejlepší postavení díky vyššímu počtu

Obr. 3 – Struktura a počet ekonomických subjektů a míra nezaměstnanosti v Česku

Zdroj: ČSÚ (2010), MPSV (2015), vlastní zpracování

relativně menších podniků. Přesný opak je v Libereckém kraji. Pokud by došlo k uzavření podniku s více než 1 000 zaměstnanci, zvýšila by se okamžitě a rapidně míra nezaměstnanosti tohoto kraje.

Tabulka 3 mj. také ukazuje, že všechny české kraje mezi lety 2003 a 2013 zvýšily HDP v porovnání s průměrem celé EU. Opět ale platí, že trojice krajů náležících do regionu Severovýchod zvyšuje HDP v porovnání s dalšími kraji v Česku pomaleji.

Tab. 3 – HDP českých krajů v souvislosti s průměrem EU27 a národním průměrem

	HDP na obyvatele (v %, ČR = 100)		Index změny mezi lety 2003 a 2013	HDP na obyv. v PPS (v %, EU27 = 100)		Index změny mezi lety 2003 a 2013
	2003	2013		2003	2013	
Hlavní město Praha	209,9	210	1,00	143,2	173	1,21
Středočeský kraj	94,3	88,8	0,94	64,4	73,2	1,14
Jihočeský kraj	89,3	85,1	0,95	60,9	70,1	1,15
Plzeňský kraj	93,4	92,5	0,99	63,7	76,2	1,20
Karlovarský kraj	80,1	71,3	0,89	54,6	59	1,08
Ústecký kraj	82,4	76,7	0,93	56,2	63	1,12
Liberecký kraj	80,9	78	0,96	55,2	64	1,16
Královéhradecký kraj	89,7	81,1	0,90	61,2	71,7	1,17
Pardubický kraj	85	80,5	0,95	58	66,3	1,14
Vysočina	85,9	84,2	0,98	58,6	69,3	1,18
Jihomoravský kraj	92,8	98	1,06	63,3	80,7	1,27
Olomoucký kraj	76,7	77	1,00	52,4	63,4	1,21
Zlínský kraj	81,9	84,7	1,03	55,9	69,8	1,25
Moravskoslezský kraj	77,5	83,8	1,08	52,9	69,1	1,31

Zdroj: RIS (2014)

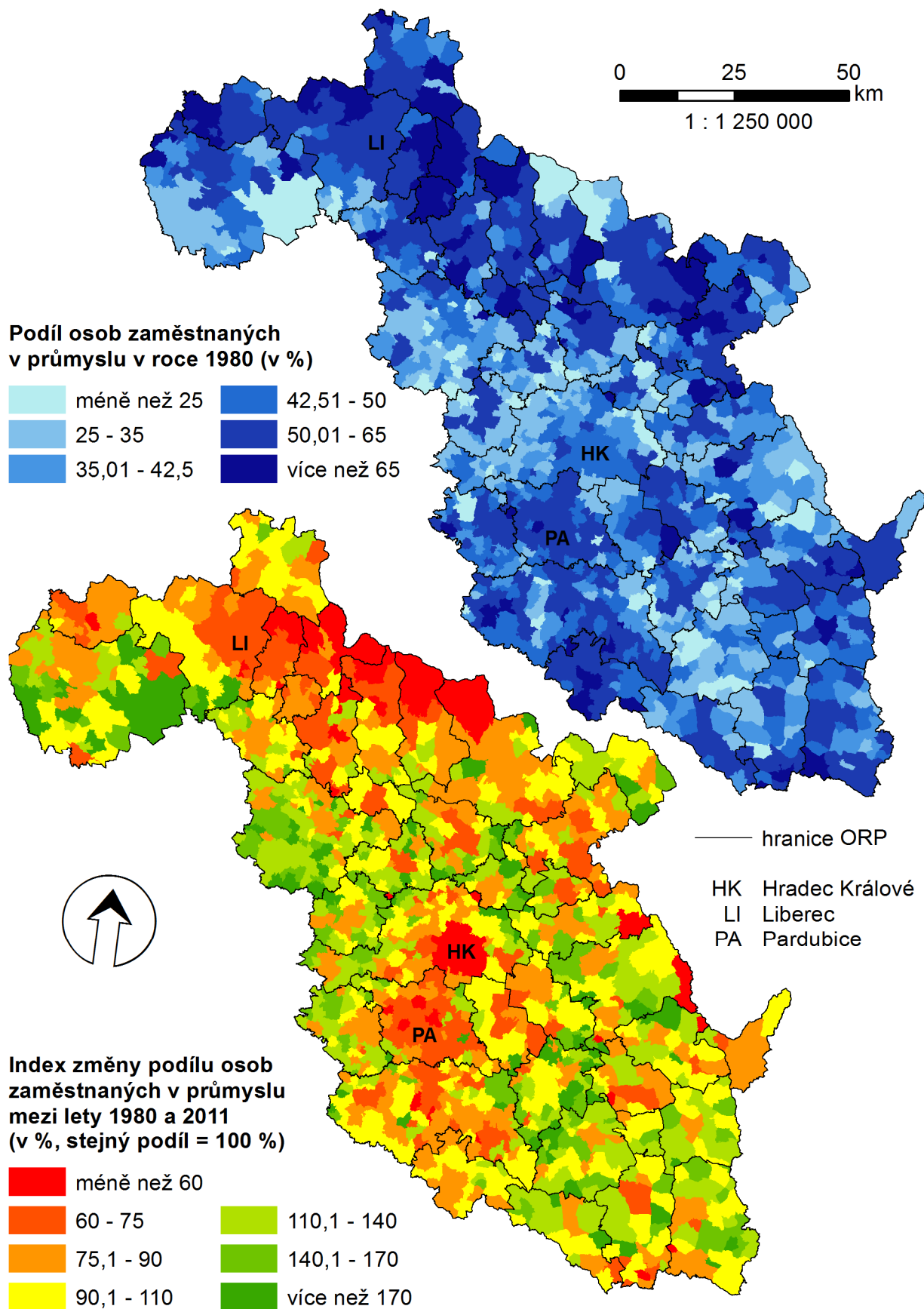
Speciálním faktorem ovlivňujícím diferenciaci regionu je zaměstnanost v průmyslu. Obrázek 4 ukazuje nejprve rozmístění průmyslu v roce 1980 a následně i změnu k roku 2011. Historicky průmyslové oblasti obvykle od roku 1989 ztrácí, naopak původně málo industrializovaná území často svůj podíl zaměstnaných v průmyslu zvyšují.

Nejvíce historicky průmyslový charakter má Liberecko. Od roku 1989 se ale vytrácí těžba nerostných surovin a tradiční textilní průmysl. Rozhodující význam má dnes zpracovatelský průmysl a nově se prosazuje průmysl automobilový (Toušek a kol. 2006).

Pardubicko si počet obyvatel zaměstnaných v průmyslu mimo okolí hlavního centra drží. Mění se však struktura. Typický strojírenský a chemický průmysl doplňují nové podniky - např. výrobce elektroniky Foxconn (Toušek a kol. 2006).

Královéhradecko zažilo úbytek osob pracujících v průmyslu, ale velké podniky dodnes fungují - např. Škoda Auto v Kvasinách a ve Vrchlabí, textilní podniky v Broumově, Hořicích a Dvoře Králové nad Labem, nebo Rubena Hradec Králové (Toušek a kol. 2006).

Obr. 4 – Zaměstnanost v průmyslu v roce 1980 a změna k roku 2011

Zdroj: ČSÚ (1980, 2011), vlastní zpracování

5 Výzkum sociálně prostorové diferenciacie v regionu Severovýchod

Sledovaný region prochází podobně jako celé Česko v posledních desetiletích zřetelným sociálně prostorovým vývojem. V úvodu hodnocení je nutné připomenout, že periferní a jádrová území se v provedené analýze vymezují pouze na základě sociálních a ekonomických charakteristik, a tedy nezachycují perifernost a jádrovost v její komplexní geografické podstatě (např. Hampl 2005; Musil, Müller 2008). Jedná se v podstatě o území s negativní, či naopak pozitivní skladbou obyvatelstva z pohledu zaměstnaneckého, vzdělanostního, ekonomického a demografického. Je také nutné zdůraznit, že vývoj je sledován po cca deseti letech, což může znamenat nezachycení drobné fluktuace některých území. Pro účely tohoto sledování ovšem nejsou mírné výkyvy podstatné.

Empirickým výzkumem se v tabulce 4 podařilo dokázat několik prokazatelných tendencí. Hradec Králové se jako první obec s více než 50 000 obyvateli přesunul z úzce vymezeného do široce vymezeného jádrového území. Předpokladem pro tento posun je existence úzce vymezeného jádrového území v bezprostředním okolí. Podobný vývoj čeká v blízké době pravděpodobně i Pardubice a Liberec. Z tabulky 4 také vyplývá posun měst s 10 000 a více obyvateli z úzkého jádra do širokého. Stěžejním zjištěním je měnící se struktura úzce vymezené periferie. Zatímco v roce 1980 byla příslušnost k úzce vymezené periferní oblasti záležitostí obcí s méně než 1 000 obyvateli, při posledním sčítání se úzce periferní stala i jedna obec s více než 5 000 obyvateli. Tento úkaz je součástí koncentrace periferií. Periferními se stávají celé regiony nezávisle na počtu obyvatel v obcích. Tento vývoj byl do roku 1990 potlačován

Tab. 4 – Vývoj diferenciacie podle velikostních kategorií obcí

	úzké jádro				široké jádro				široká periferie				úzká periferie			
	80	90	01	11	80	90	01	11	80	90	01	11	80	90	01	11
méně než 100	2	2	9	6	0	8	3	12	9	13	21	14	30	42	19	19
100–299	9	8	19	34	39	49	59	67	147	150	150	58	102	100	63	109
300–499	11	9	11	17	48	44	53	56	92	68	62	40	28	24	17	34
500–999	15	15	15	22	81	83	87	74	61	49	35	37	11	9	5	24
1 000–1 999	22	16	12	15	40	45	31	30	7	8	10	17	0	1	1	8
2 000–4 999	24	10	6	6	18	27	28	13	0	0	2	7	0	0	0	5
5 000–9 999	29	18	8	0	7	14	18	12	0	0	0	5	0	0	0	1
10 000–49 999	19	18	10	1	0	2	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0
50 000 a více	3	3	3	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0

Poznámky: Tabulka ukazuje počet obcí spadajících do jádrového, či periferního území (obě ve dvou způsobech vymezení) na základě jejich populační velikosti. Pro znázornění sledovaných let bylo použito pouze poslední dvojčíslí daného roku. Metodické zpracování se shoduje s postupy zvolenými při zpracování níže uvedených map (obrázky 5 až 8).

Zdroj: ČSÚ (1980, 1991, 2001, 2011), vlastní zpracování

střediskovou soustavou obcí (Perlín 2015), kdy byly finanční prostředky obcím přidělovány selektivním výběrem. Platný je i opačný jev. Malé obce se stále častěji stávají jádrovými.

Tab. 5 – Vývoj sociálně prostorové diferenciaci v rámci ORP

Kraj	Název ORP	Celkový počet obcí	Úzké jádro				Široké jádro				Široká periferie				Úzká periferie			
			80	90	01	11	80	90	01	11	80	90	01	11	80	90	01	11
LIB	Česká Lípa	41	13	5	6	4	6	13	19	13	12	6	5	4	8	10	0	7
	Frýdlant	18	4	4	3	0	3	3	5	2	6	5	3	5	0	2	1	2
	Jablonec n. N.	11	3	4	4	5	7	5	5	5	0	1	1	1	0	0	0	0
	Jilemnice	21	2	2	1	0	6	7	6	4	3	5	5	4	3	1	0	4
	Liberec	28	6	3	6	8	9	9	12	10	4	2	2	1	5	6	1	1
	Nový Bor	16	2	2	5	6	6	6	6	2	3	1	3	1	3	3	0	2
	Semily	22	1	1	1	0	4	6	3	3	9	4	5	6	1	5	4	5
	Tanvald	10	4	4	2	1	2	2	4	2	1	1	0	2	0	0	0	3
	Turnov	37	5	3	6	5	9	10	15	14	9	10	8	2	3	5	0	1
	Železný Brod	11	5	2	3	0	3	4	3	3	0	1	2	4	1	1	0	2
HKR	Broumov	14	4	3	1	0	1	4	4	0	4	2	4	3	2	0	1	5
	Dobruška	26	3	2	1	0	3	5	6	8	9	7	6	3	5	6	1	2
	Dvůr Králové n. L.	28	2	0	0	0	3	4	7	6	10	12	8	8	5	1	2	7
	Hořice	29	2	1	1	1	7	6	5	5	9	6	10	5	9	9	4	8
	Hradec Králové	81	8	6	8	19	15	21	29	29	25	19	15	5	10	15	6	8
	Jaroměř	15	1	1	0	0	4	4	7	4	3	4	4	3	2	1	1	2
	Jičín	77	3	2	10	6	8	13	8	14	29	24	28	12	28	26	18	17
	Kostelec n. O.	22	4	1	0	2	5	7	5	7	9	6	8	5	1	3	1	2
	Náchod	36	4	1	2	2	12	15	13	15	10	9	7	5	4	6	2	3
	Nová Paka	5	1	0	0	0	1	2	1	1	2	0	1	2	0	1	0	1
	Nové Město n. M.	13	1	2	2	1	0	1	2	4	3	5	4	3	3	1	0	1
	Nový Bydžov	23	1	0	0	0	0	2	1	3	10	12	12	5	7	3	3	8
	Rychnov n. K.	32	3	3	3	3	9	5	8	11	6	13	7	2	8	3	0	3
	Trutnov	31	10	7	7	3	8	10	9	7	3	6	3	4	4	2	2	6
	Vrchlabí	16	6	6	3	2	4	5	7	7	2	1	2	2	0	0	0	2
PCE	Česká Třebová	5	1	1	0	0	2	2	3	2	1	1	0	1	0	0	0	0
	Hlinsko	22	1	1	0	0	6	1	1	1	8	6	10	5	1	5	4	13
	Holice	14	1	0	0	1	4	1	6	5	4	2	2	0	1	2	1	1
	Chrudim	86	7	4	3	4	14	19	12	17	27	22	28	17	11	16	14	18
	Králíky	5	0	1	0	0	4	3	1	0	1	0	1	1	0	1	0	1
	Lanškroun	22	1	2	2	1	5	6	7	3	7	4	3	2	3	4	5	6
	Litomyšl	35	1	1	1	1	5	9	6	7	19	13	12	8	2	7	5	8
	Moravská Třebová	33	2	2	0	1	6	5	4	2	14	11	14	7	6	6	7	19
	Pardubice	56	7	9	7	21	18	17	21	19	9	9	8	4	4	4	3	1
	Polička	20	1	1	0	0	1	1	3	1	10	9	7	2	4	3	5	7
	Přelouč	42	3	3	2	1	8	9	6	12	12	12	15	6	10	9	5	9
	Svitavy	28	3	1	1	1	7	13	3	5	6	7	12	14	5	3	5	8
	Ústí nad Orlicí	16	2	1	0	1	2	5	6	5	1	4	2	1	2	1	0	0
	Vysoké Mýto	40	2	2	0	1	9	9	11	8	10	14	9	7	6	4	4	5
	Žamberk	27	4	5	2	2	7	3	8	8	6	12	4	6	4	1	0	2

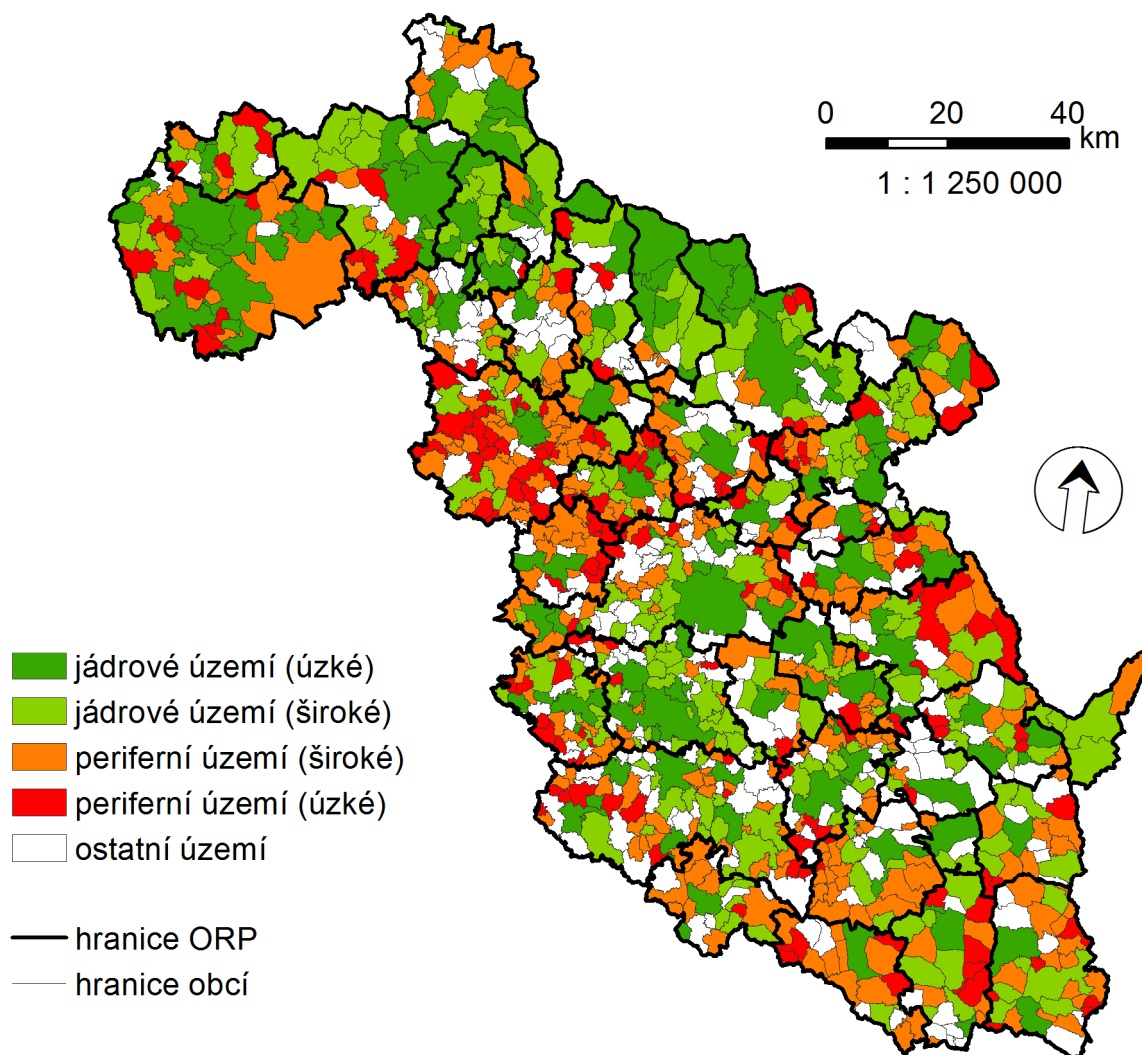
Poznámky: Červenou, resp. oranžovou barvou je zvýrazněno 20 % ORP s procentuálně nejnižším zastoupením jádrových obcí, popř. nejvyšším zastoupením periferních obcí. Zelené barvy ukazují 20 % ORP s procentuálně nejvyšším zastoupením jádrových obcí, resp. nejnižším zastoupením periferních obcí.

Zdroj: ČSÚ (1980, 1991, 2001, 2011), vlastní zpracování

Další pohled nabízí tabulka 5 nahlízející na region z pohledu ORP, tedy nejorganičtěji vymezených administrativních jednotek Česka (Perlín 2015). Je zřejmé, že koncentrace probíhá i přes hranice odborníky dobře vymezených administrativních jednotek, ačkoli je pomalejší a na první pohled méně prokazatelná. Vše dokumentuje barevné zvýraznění.

Přehledná data ukazující stav obcí v rámci ORP ve všech sledovaných letech (tabulka 5) graficky doplňují obrázky 5 až 8 představující již samotnou sociálně prostorovou diferenciaci.

Obr. 5 – Sociálně prostorová diferenciaci v roce 1980

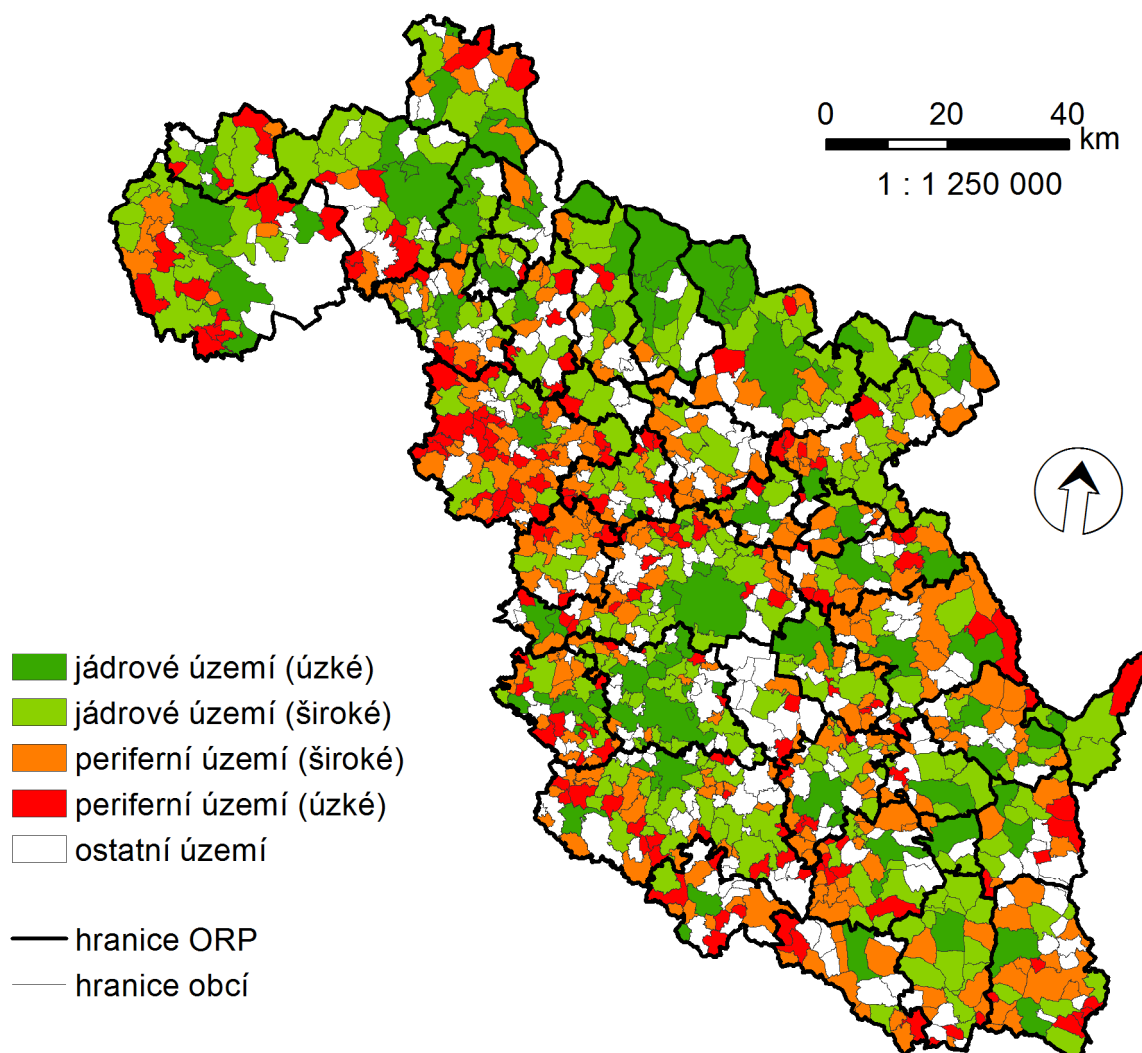

Zdroj: ČSÚ (1980), vlastní zpracování

U sociálně prostorové diferenciaci se zvolená metodika v případě méně diferencovaných dat postará o zařazení většího množství obcí do sledovaných kategorií než v případě více diferencovaných dat, proto je v roce 2011 zařazeno do jedné z periferních, popř. jádrových kategorií méně obcí než v roce 2001 a plynule se počet zvyšuje až do roku 1980, kdy politický režim ještě přímo ovlivňoval sídelní strukturu.

Data z roku 1991 mají svůj původ z velké části ještě ve starém politickém režimu. Prostorový vzorec tedy obsahuje pouze náznaky v dalších letech jasně zřetelných změn v sociálně prostorovém uspořádání. Z důvodu vysoké nivelizace je v letech 1980 i 1991 vidět na tehdejší dobu obrovský význam celých Krkonoš daný ještě starším historickým vývojem. Dobrou pozici udržovala Moravská Třebová. Už po transformaci ale měla zaostalejší zázemí, což ve spojitosti s obrovskou vzdáleností do krajského a jiného významnějšího centra mělo fatální následky. Právě Moravská Třebová stála na počátku procesu, při kterém se postupně ORP ležící nejvýchodněji od Pardubic stávala sociálně prostorově periferními. V následujících letech se přidalo Svitavsko (samotné Svitavy si drží pozici, ale nejsou schopné ovlivnit pozitivně své zázemí), obce na východě ORP Žamberk, dále ORP Polička a ORP Hlinsko.

Obr. 6 – Sociální prostorová diferenciacie v roce 1991

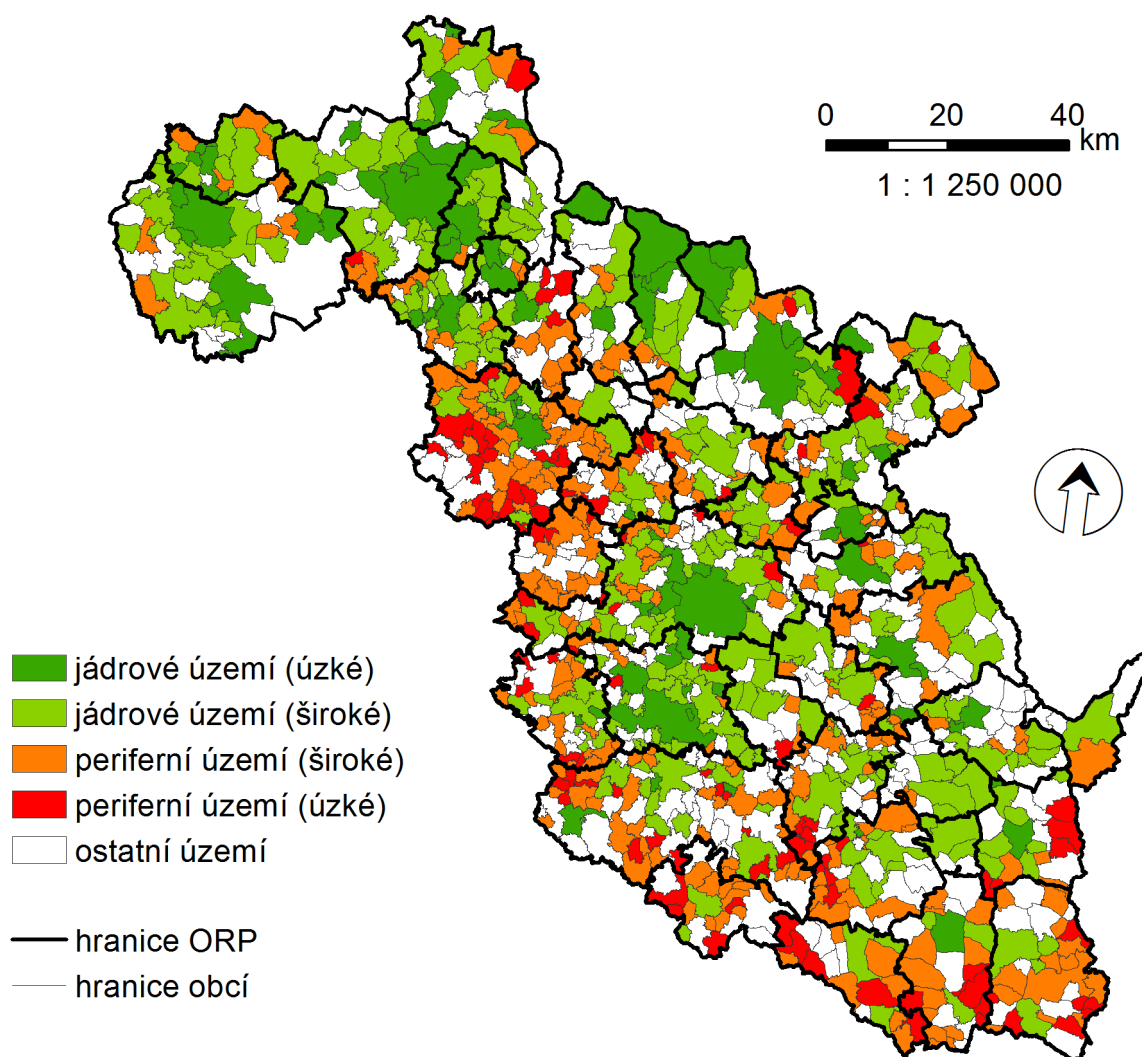
Zdroj: ČSÚ (1991), vlastní zpracování

Na druhé straně se obrat k „lepšímu“ povedl na Rychnovsku. Jedná se částečně o postupný rozvoj cestovního ruchu a o rostoucí význam pobočky firmy Škoda Auto v Kvasinách. Vliv na sociálně prostorový rozvoj se plně projevuje po roce 2001.

Období mezi lety 1991 a 2001 bylo charakterizováno pravděpodobně největší intenzitou transformace post-totalitní i postindustriální. Pokud se v tomto období dostala obec, popř. skupina obcí do periferní pozice, bude pravděpodobně úkolem pro regionální politiku s nutnou podporou místních zastupitelstev dostat obce z této závislé pozice, dokud se nestanou v mnoha případech marginálními. Periferií se postupně více stávají Broumovský a Frýdlantský výběžek, celý jih Pardubického kraje a tradičně zůstávají ve špatné pozici obce na hranici Středočeského kraje. Z této hranice je nejhorší situace na území ORP Nový Bydžov. Již velmi špatná situace panuje také na Semilsku. Semily, které byly na úkor Turnova zvoleny okresním městem, od roku 1989 opouští uměle vybudované pozice. Na ústupu je také Českolipsko.

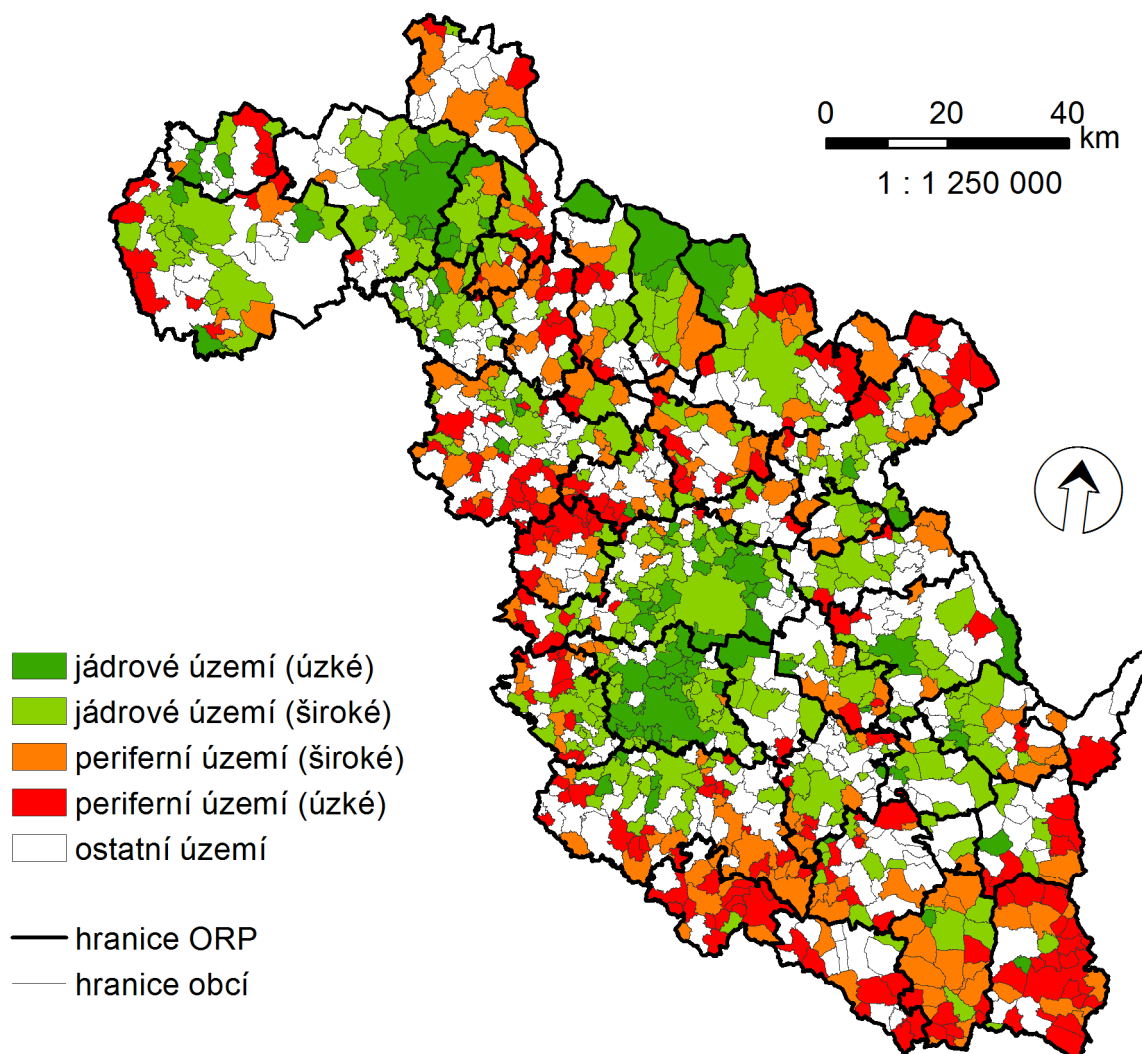
Obr. 7 – Sociálně prostorová diferenciacie v roce 2001

Zdroj: ČSÚ (2001), vlastní zpracování

Na začátku nového tisíciletí bylo v popředí Trutnovsko. Region tvořený Libercem, Jabloncem nad Nisou a v té době také Frýdlantem, Tanvaldem a Železným Brodem těžil z dobré úrovně vytvořené historicky díky průmyslu. Síla Hradce Králové a Pardubic ještě nestihla ovlivnit území na okraji svých ORP a původně dobrá pozice měst Ústí nad Orlicí a České Třebové se postupně ztrácela. Západní část Jičínska byla ovlivňována pouze samotným hlavním městem ORP Jičínem, vliv přilehlé Mladé Boleslavi pocítilo ORP až v dalších letech.

Obr. 8 – Sociálně prostorová diferenciace v roce 2011

Zdroj: ČSÚ (2011), vlastní zpracování

Výsledky konstruované z dat nejnovějšího SLDB (ČSÚ 2011) ukazují pokročilou koncentraci jádrových i periferních obcí. Tento vzorec rýsující se již na obrázcích 6 (z roku 1991) a 7 (z roku 2001) bude postupem času stále těžší pozměnit. Jádrová území se tvoří kolem velkých měst (Hradce Králové, Liberce a Jablonce nad Nisou, Pardubic), v Krkonoších díky cestovnímu ruchu, okolo Turnova, ale také na Jičínsku, Rychnovsku a na pomezí ORP Žamberk a Ústí nad Orlicí. Velkou roli zde hraje zmíněná pobočka firmy Škoda Auto v Kvasinách.

6 Závěr a diskuse

Práce si kladla za hlavní cíl analyzovat a zhodnotit vývoj sociálně prostorové diferenciacie regionu NUTS II Severovýchod na lokální úrovni od doby, kdy na území Česka působily nivelizační faktory do posledního provedeného SLDB v roce 2011. Dále bylo provedeno z hlediska sociálních a demografických ukazatelů vymezení jádrových a periferních oblastí ve všech sledovaných letech. Z provedeného empirického výzkumu a výsledků zobrazených na obrázcích 5 až 8 je možné vyčíst jasně zřetelné tendence. Jádrová území z pohledu sociální a demografické skladby obyvatelstva se postupem času koncentrují stejně jako území periferní. Koncentrace přitom probíhá bez závislosti na počtu obyvatel obcí. Příslušnost k jádrovému území již není záležitostí výhradně lidnatějších měst a obcí, ale stále roste počet i těch nejmenších obcí situovaných v jádru. Podobně se situace mění i na druhém pólu. Periferií se již nestávají pouze obce s nižším počtem obyvatel, s každým SLDB naopak přibývá stále větších obcí spadajících do periferního území. Pozice obce v systému dle sociálních a demografických znaků obyvatelstva je tedy závislá na vzdálenosti od krajského města, popř. na existenci ekonomické činnosti náročné na kvantitu (popř. i kvalitu) pracovní síly a v neposlední řadě také na rozvinutosti cestovního ruchu. Region si navíc nese z doby před transformací citelnou průmyslovou stopu. V rámci celé EU zaujímá podprůměrnou pozici se stále hmatatelným projevem determinace bývalého režimu. Z regionů bývalého Východního bloku je ale mimo regiony zahrnujících hlavní města okolních států mezi nejlepšími. Při pohledu na kraje, z nichž se region sestává, zjišťujeme, že důležitou roli může hrát např. struktura podnikatelských subjektů. Pardubicko má z těchto krajů největší podíl relativně menších podniků, a proto je nejméně zranitelné. Z hlediska nezaměstnanosti má nejhorší situaci Liberecko, mnohem větší problémy jsou však např. v sousedním Ústeckém kraji (viz obrázek 3).

Musil a Müller (2008) nacházejí souvislé periferie na okrajích metropolitních regionů, popř. regionů nižšího řádu. Na základě této práce lze myšlenku rozšířit o rozdílnou sílu center na stejných řádovostních úrovních. Příkladem může být jihovýchod Pardubicka, kde hraje roli vzdálenost od krajského centra, ale také síla jednotek ORP. Musil s Müllerem (2008) uvádí ve své práci schéma (viz příloha 1) naznačující vztahy jednotlivých faktorů v procesu tvorby periferie. Ze schématu lze vyčíst velké množství mnohdy i nečekaných ukazatelů, proto by bylo vhodné rozšířit v této práci provedené sledování o další okruhy ukazatelů. Autoři nejen v tomto schématu upozorňují na model kumulativní cirkulární kauzality (Myrdal 1957), kdy se území v systému dostává do nevýhodné pozice, která se stále zhoršuje. Například v případě poklesu významu území se často snižuje i počet spojů veřejné dopravy. Podobná kauzalita platí

i při formování jader, kde dochází nejprve ke koncentraci důležitých procesů a následně k nárůstu četnosti těch nejdůležitějších procesů.

Přesnou komparaci této práce s prací Musila a Müllera (2008) nelze provést. Tato práce totiž sleduje výhradně sociální a demografickou strukturu obyvatelstva, což představuje pouze část celé geografické reality. Je ovšem možné některé výsledky doložit v této práci provedenou detailní analýzou charakteristik bydlícího obyvatelstva.

Jak je již výše zmíněno, Musil s Müllerem (2008) zaměřili svoji práci na hledání vnitřních periferií a konstatovali, že nejproblémovější situace je podél hranice Středočeského kraje, s čímž je možné souhlasit i z hlediska výsledků této práce. Ztížená situace začíná severozápadně na Jičínsku a končí na jihovýchodě Pardubického kraje. Liberecký kraj se na úrovni generelových jednotek nejevil jako problémový. Na nižší hierarchické úrovni se Liberecko nezanedbatelně polarizuje, což potvrdila i zde provedená sociálně prostorová diferenciaci. Nepříliš dobře ze sledování vyšel dle předpokladů i celý Broumovský výběžek. Bezpochybně práce Musila a Müllera (2008) našla základní tendence utváření vnitřních periferií, ucelený pohled na lokální úroveň reprezentovanou daty za obce je ale pro potřeby zaměření případné nejen finanční podpory stěžejní.

Zmiňovanými autory dále vyčleněná metropolitní území se s jádry vymezenými v této práci ve velké míře shoduje. Svou pozici ztrácí pouze Chrudim. Rozdílné pojetí metropolitních území v práci Musila a Müllera (2008) a jader v této práci nedává možnost srovnávat vyspělost obcí nenáležících do metropolitních oblastí, ale prosperujících např. díky cestovnímu ruchu.

Před závěrečným doporučením navazujícího výzkumu je nutné zhodnotit platnost v úvodu nastolených hypotéz. Předpoklad zvyšování stability prostorového vzorce s přibývajícím časem byl potvrzen. Prostorový vzorec tedy vždy ve sledovaném čase utvrzoval svoji stabilitu s výjimkou politické změny, ke které došlo před druhým sčítáním a která vyvolala nové (dosud potlačované) změny v rozmístění. Konkrétní rysy prostorového vzorce ve vývojových stádiích je možno vidět zejména v grafické podobě na obrázcích 5 až 8.

Silnou koncentraci sociálně prostorově vymezených jader a periferií napříč jednotkami ORP prokazuje mj. tabulka 5 a graficky tuto skutečnost dotváří opět obrázky 5 až 8. Potvrdila se dominance krajských center při vytváření hlavní polarizace území, proto jsou sociálně prostorově vyspělé hlavně ty ORP, jejichž centrum je zároveň i centrem celého kraje, popř. se nacházejí nedaleko od těchto center. Můžeme nyní očekávat, že se polarizace postupně přesune na nižší hierarchickou úroveň.

I poslední z hypotéz týkající se příslušnosti obce k sociálně prostorovému jádru, popř. k sociálně prostorové periferii na základě populační velikosti je pravdivá. Jak bylo již výše

zmíněno a jak tabulka 4 prozrazuje, s každým následujícím SLDB se zvyšuje počet lidnatějších obcí klasifikovaných jako periferní. Naproti tomu i ty populačně nejmenší obce nedaleko krajských měst jsou stále častěji řazeny do jádrových oblastí.

Z výsledků této práce plyne možnost realizace případové studie na konkrétních místech, dále bude možné postupem času identifikovat polarizaci na nižší hierarchické úrovni, kde budou pravděpodobně jako jádrová území klasifikována centra jednotlivých ORP. Příliš nízkou hierarchickou úroveň sledovanou více kvalitativními než kvantitativními metodami již zkoumá spíše geografie města (popř. geografie sídel, či geografie venkova). Ještě mnohem důležitější je ale realizace komplexnějšího výzkumu na úrovni obcí. Zahrnout je možné např. ukazatele bytové výstavby, dopravního spojení nebo ekonomické a územně geografické charakteristiky (hustota zalidnění) aj.

Seznam použité literatury

Tištěné zdroje:

- ANDREOLI, M. (1992): Development and Marginalization in Liguria Region. In: Chang, Chang-Yi, D. (ed.): Marginality and Development Issues in Margine Regions. National Taiwan University, Taipei, s. 41–61.
- ASHEIM, B. (1992): Flexible Specialization, Industrial Districts and Small Firms: A Critical Appraisal. In: Ernste, H., Meier, V. (eds.): Regional Development and Contemporary Industrial Response: Extending Flexible Specialization. London, Belhaven Press, s. 45–63.
- BERNARD, J. (2012): Prostorové vzorce rozvinutosti venkovských obcí Česka. *Geografie*, 117, č. 1, s. 72–94.
- BIČÍK, I., JANČÁK, V. (2005): Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 104 s.
- BLAŽEK, J. (1996): Meziregionální rozdíly v České republice v transformačním období. *Geografie*, 101, č. 4, s. 265–277.
- BLAŽEK, J. (1999): Teorie regionálního vývoje: je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? *Geografie – Sborník ČGS*, 104, č. 3, ČGS, Praha, s. 141–160.
- BLAŽEK, J. (2005): Trends to Regional Disparities in the Czech Republic in Pre-accession Period in the European Context. *Geographia Polonica*, 78, č. 2, s. 91–106.
- BLAŽEK, J. (2012): Regionální inovační systémy a globální produkční sítě – dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě? *Geografie*, 117, č. 2, s. 209–233.
- BLAŽEK, J., CSANK, P. (2007): Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? *Sociologický časopis*, 43, č. 5, s. 945–965.
- BLAŽEK, J., MACEŠKOVÁ, M. (2010): Regional Analysis of Public Capital Expenditure: To Which Region is Public Capital Expenditure Channeled – to „Rich“ or to „Poor“ Ones? *Regional Studies*, 44, č. 6, s. 679–696.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2009): Can Development Axes be Identified by Socio-economic Variables? The Case of Czechia, *Geografie*, 114, č. 4, s. 245–262.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2012): Aktuální tendence lokální diferenciací vybraných socioekonomických jevů v Česku: směřuje vývoj k větší mozaikovitosti prostorového uspořádání? *Geografie*, 117, č. 3, s. 266–288.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace. Karolinum, Praha, 342 s.
- BRUSCO, S. (1982): The Emilian Model: Productive Decentralization and Social Integration. *Cambridge Journal of Economics*, 6, č. 2, s. 167–184.
- COOKE, P. (1992): Regional Innovation Systems: Competitive Regulation in the New Europe. *Geoforum*, 23, s. 365–382.

- COOKE, P. (2005): Regionally Asymmetric Knowledge Capabilities and Open Innovation: Exploring „Globalisation 2“ – A New Model of Industry Organization. *Research Policy*, 34, č. 8, s. 1128–1149.
- COOKE, P. a kol. (1989): *Localities: The Changing Face of Urban Britain*. Unwin Hyman, Londýn, 321 s.
- ČERMÁK, Z. (2005): Migrace a suburbanizační procesy v České republice. *Demografie*, 47, č. 3, s. 169–176.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2004): Geography of Post-communist Transformation and General Cycle of Regional Development. *European Spatial Research and Policy*, 11, č. 1, s. 7–29.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2008): Europe in the Global System: Is the European Integration Necessary? In: Dostál, P. (ed.): *Evolution of Geographical Systems and Risk Processes in the Global Context*. Charles University in Prague, Faculty of Science, Praha, s. 37–56.
- DRÁPELA, E., HERBER, V. (2005): Marginal Areas in the Czech Republic and Their Changes in Post-Communistic Epoch. In: *Conference on Issues of Peripheral Areas: Quo Vadis, Periphery?* Karlova Univerzita v Praze.
- DRBOHLAV, D., UHEREK, Z. (2007): Reflexe migračních teorií. *Geografie*, 112, č. 2, s. 125–141.
- FELDMANN, M. P., FLORIDA, R. (1994): The Geographical Sources of Innovation: Technological Infrastructure and Product Innovation in the USA. *Annals of the Association of American geographers*, 84, č. 2, s. 210–229.
- FIALOVÁ, L. (2014): Vymezení periferních oblastí ČR. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, Brno, 82 s.
- FRIEDMANN, J. (1966): *Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela*. Cambridge, MA: M.I.T. Press.
- FRIEDMANN, J. (1972): A General Theory of Polarized Development. In: Hansen, N. M.: *Growth Centres in Regional Economic Development*. Free Press, New York, s. 82–107.
- GRANOVETTER, M. (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 178, č. 6, s. 1360–1380.
- HALÁS, M., KLAPKA, P. (2010): Regionalizace Česka z hlediska modelování prostorových interakcí. *Geografie*, 115, č. 2, s. 144–160.
- HAMPL, M. (1998): *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 147 s.
- HAMPL, M. (2002): Regionální organizace společnosti: principy a problémy studia. *Geografie*, 107, č. 4, s. 333–348.
- HAMPL, M. (2004): Současný vývoj geografické organizace a změny v dojížděcí za prací a do škol. *Geografie*, 109, č. 3, s. 205–222.

- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 147 s.
- HAMPL, M. (2007): Regionální diferenciaci současného socioekonomického vývoje v České republice. Sociologický časopis, 43, č. 5, s. 889–910.
- HAMPL, M. (2009): Globální systém: stav, současné tendence a možné perspektivy distribuce mocenského potenciálu. Geografie, 114, č. 1, s. 1–20.
- HAMPL, M. (2010): Regionální diferenciaci společnosti: obecné typy vývojových procesů. Geografie, 115, č. 1, s. 1–20.
- HAMPL, M., MÜLLER, J. (2011): Společenská transformace a regionální diferenciaci Česka: příklad vývoje rozmístění pracovních míst a obyvatelstva. Geografie, 116, č. 3, s. 211–230.
- HAMPL, M. (2012): Hierarchické organizace v realitě: pojetí, poznávací a praktický smysl studia. Geografie, 117, č. 3, s. 253 – 265.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and Cultural Geography in the Czech Republic: Under Pressures of Globalization and Post-totalitarian Transformation. Social and Cultural Geography, 8, č. 3, s. 475–493.
- HARTSHORNE, R. (1939): The Nature of Geography: A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past. Association of American Geographers, Lancaster.
- HARVEY, D. (1982): The Limits to Capital. Basil Blackwell, Oxford, 478 s.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. Geografie, 106, č. 1, s. 1–11.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M. (ed.): Problémy periferních oblastí. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 6–24.
- HIRSCHMANN, A. O. (1958): The Strategy of Economic Development. Yale University Press, New Haven, 217 s.
- HOLLAND, S. (1976): Capital versus the Regions. Macmillan, London, 328 s.
- HURBÁNEK, P. (2004): Zmeny úlohy prostorového aspektu v interpretácii pojmov perifernost (marginalita) a vidiek. In: Wahla, A. (ed.): Geografie a proměny poznání geografické reality. Ostravská univerzita, Ostrava, s. 102–110.
- CHRISTALLER, W. (1933): Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomischgeographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen. Fischer, Jena, 331 s.
- CHROMÝ, P. (2003): Vývoj krajiny a formování identity území: příspěvek k environmentálním dějinám na příkladu České Kanady. In: Šimůnek, R.: Historická geografie 32. Historický ústav AV ČR, Praha, s. 115–134.

- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional Identity, Activation of Territorial Communities and the Potential of the Development of Peripheral Regions. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 38, č. 1, s. 105–117.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje přírodních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 223–246.
- JANČÁK, V. a kol. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 207–222.
- KITSON, M., MARTIN, R., TYLER, P. (2005): *The Regional Competitiveness Debate*. University of Cambridge, 9 s.
- KOPAČKA, L. (2004): Convergence and Divergence Trends in Czech Economy Before and After the Geopolitical Break in 1989. *European Spatial Research and Policy*, 11, č. 1, s. 31–60.
- KORČÁK, J. (1941): Přírodní dualita statistického rozložení. *Statistický obzor*, Praha, s. 171–222.
- KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Vztah periferality a vzdělávání: lze definovat periferní oblasti na základě vývoje sítě základních škol? *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, č. 53, s. 59–73.
- KUZNETS, S. (1955): Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45, č. 1, s. 1–28.
- LUNDVALL, B. A. (1992): *National System of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. Pinter, London.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie*, 106, č. 1, s. 12–25.
- MASSEY, D. (1984): *Spatial Divisions of Labour*. MacMillan, London, 315 s.
- MINAŘÍK, B., DUFEK, J. (2010): Disparita krajů České republiky podle indikátorů rozvojového potenciálu. *Acta Universitatis Mendeliana Brunensis*, 58. svazek, 3, s. 29–40.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. *Územní plánování a urbanismus*, 15, s. 67–72.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis*, 44, č. 2, s. 321–348.
- MYRDAL, G. (1957): *Economic Theory and Under-developed Regions*. Gerald Duckwords, London, 168 s.
- NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): Prostorové vzorce sociálně-ekonomické diferenciaci obcí v České republice. *Sociologický časopis*, 44, č. 2, s. 321–348.
- NOVOTNÝ, J. (2010): Regionální ekonomická konvergence, divergence a další aspekty distribuční dynamiky evropských regionů v období 1992–2006. *Politická ekonomie*, č. 2, s. 166–185.

- PAVLÍNEK, P., ŽENKA, J. (2010): The 2008–2009 Automotive Industry Crisis and Regional Unemployment in Central Europe. *Cambridge Journal of Regions. Economy and Society*, 3, s. 349–365.
- PERLÍN, R. (2015): Vývoj administrativního členění [přednáška]. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 27. února 2015.
- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 161–187.
- PERROUX, F. (1950): Economic Space, Theory and Applications. *The Quarterly Journal of Economics*, 64, č. 2, s. 89–104.
- PORTER, M. E. (1996): Competitive advantage, Agglomeration Economies, and Regional Policy, *International Regional Science Review*, 19, č. 1–2, s. 85–94.
- REES, P., KUPISZEWSKI, M. (1999): International Migration and Regional Population Dynamics in Europe. *A Synthesis Population Studies*. Council of Europe, Strasbourg, 32, 117 s.
- REILLY, W. J. (1929): Methods for the Study of Retail Relationships. *University of Texas Bulletin* č. 2944, University of Texas, Austin.
- REILLY, W. J. (1931): The Law of Retail Gravitation. Knickerbocker Press, New York.
- SAYER, A. (1992): A Method in Social Science: A Realist Approach. Routledge, 2. vyd., London, 313 s.
- SCOTT, A. J. (1998): Flexible Production Systems and Regional Development. *International Journal of Urban and Regional Research*, 12, č. 2, s. 171–175.
- SCOTT, A. J., STORPER, M. (1987): High-technology Industry and Regional Development: A Theoretical Critique and Reconstruction. *International Social Science Journal*, 122, č. 2, s. 215–232.
- SHORROCKS, A., DAVIES, J. B., LLUBERAS, R. (2013): Global Wealth Databook 2013. Zurich, Credit Suisse Group AG, 155 s.
- SOTARAUTA, M. (2009): Power and Influence Tactics in Promotion of Regional Development: An Empirical Analysis of the Work of Finnish Regional Development Officers. *Geoforum*, 40, č. 8, s. 895–905.
- TOMEŠ, J. (1996): Specifická nezaměstnanost v České republice v regionálním srovnání. *Geografie*, 101, č. 4, s. 278–295.
- TÖRNQUIST, G. (1970): Contact Systems and Regional Development. *Lund Studies in Geography*, B, č. 35, 148 s.
- TOUŠEK, V. a kol. (2006): Česká republika – portréty krajů. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha, 133 s.
- WALLERSTEIN, I. (1974): The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. Academic Press, New York.
- WALLERSTEIN, I. (1979): The Capitalist World-Economy. Cambridge University Press, Cambridge.

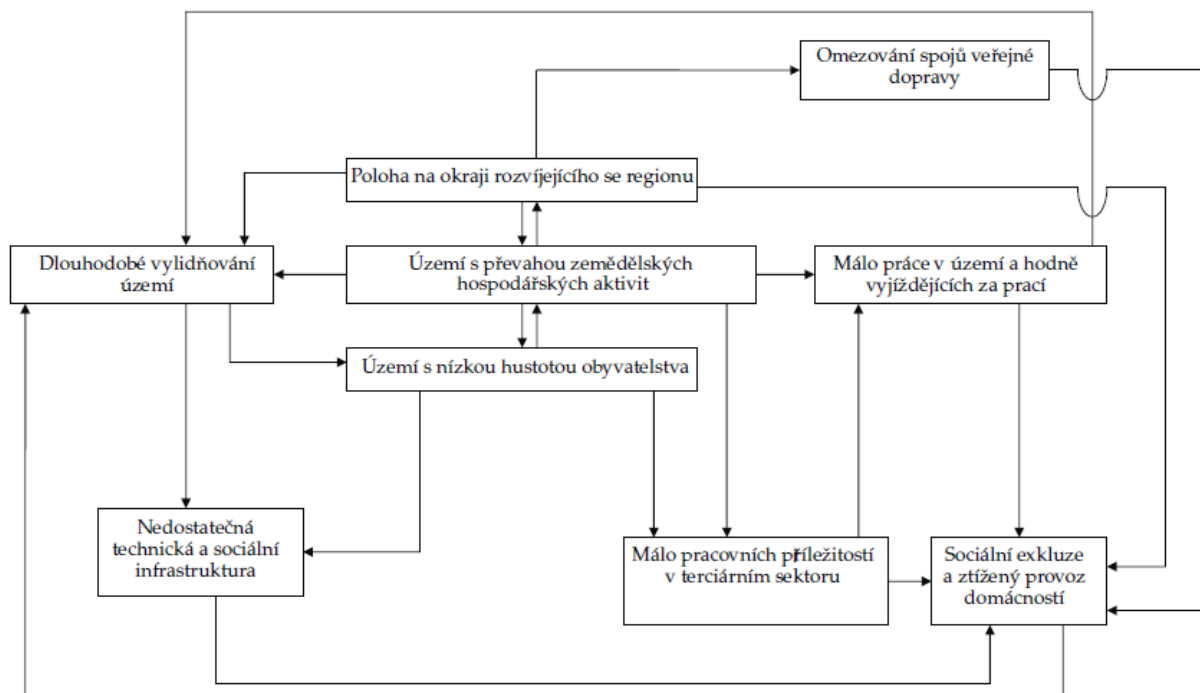

Elektronické zdroje:

- ARCDATA PRAHA, s. r. o. ArcČR® 500. Digitální vektorová databáze ČR [online]. 3.2. Dostupné z: <http://www.arcdata.cz/produkty-a-sluzby/geograficka-data/arccr-500/>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (ČSÚ 1980): Československé sčítání lidu 1980 [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1980
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (ČSÚ 1991): Československé sčítání lidu 1991 [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/ceskoslovenske_scitani_lidu_1991
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (ČSÚ 2001): Sčítání lidu, domů a bytů 2001 [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/scitani_lidu_domu_a_bytu_v_roce_2001
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (ČSÚ 2010): Ekonomické subjekty podle krajů k 31. 12. In: Veřejná databáze ČSÚ [online]. [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislotab=KR+06-09&stranka=0&kapitola_id=349
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (ČSÚ 2011): Sčítání lidu, domů a bytů 2011 [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xb/scitani_lidu_domu_a_bytu_2011
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (ČSÚ 2012): Databáze Eurostatu: Regionální hrubý domácí produkt, průměr EU 28 = 100 % [online]. [cit. 2015-04-22]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tgs00006>
- EUROSTAT (2010): Administrative units / Statistical units [online]. [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/gisco/geodata/reference-data/administrative-units-statistical-units>
- EUROSTAT (2015): Main tables [online]. [cit. 2015-05-06]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/main-tables>
- FIŠAR, V. (2012): ŽST Stará Paka rekonstrukce. In: Vladimír Fišar fotografie [online]. [cit. 2015-05-07]. Dostupné z: <http://www.vladanfoto.cz/clanky-rekonstrukce-zeleznicni-stanice-stara-paka.html>
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ (MPSV 2015): Nezaměstnanost v krajích a okresech za březen 2015 [online]. [cit. 2015-04-18]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/uzem?stat=2000000000110&obdobi=C&rok=2015&uzemi=0&send=send&_piref37_240429_37_240428_240428.pohled=1&_piref37_240429_37_240428_240428.xslselect=mn&_piref37_240429_37_240428_240428.xslorder=0&_piref37_240429_37_240428_240428.usr1=0
- REGIONÁLNÍ INFORMAČNÍ SERVIS (RIS 2014): Makroekonomické ukazatele [online]. [cit. 2015-05-05]. Dostupné z: <http://www.risy.cz/cs/krajske-ris/stredocesky-kraj/kraj/hospodarske-prostredi/makroekonomicke-ukazatele/>

Přílohy

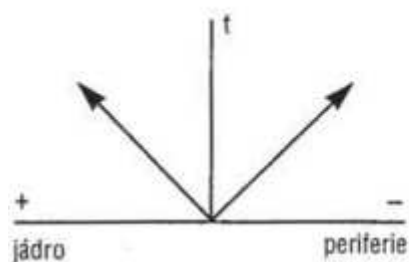
Příloha č. 1 - Kauzální kumulace procesů při tvorbě periferie

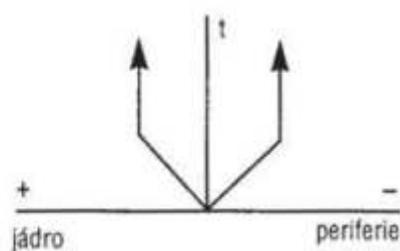
Zdroj: Musil, Müller (2008)

Příloha č. 2 – Výčet možného směřování polarizace prostoru

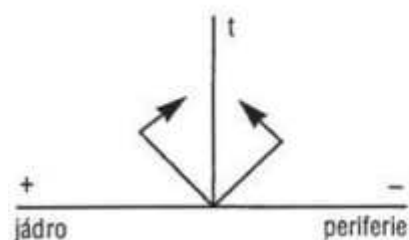
1) narůstající polarizace

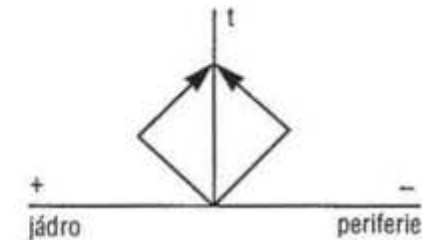
2) stagnující polarizace

3) ubývající polarizace

4) nivelizující polarizace

Zdroj: Havlíček, Chromý (2001)